

Türkiye’de Mevsimlik Gezici Tarım Döngüsünde “Çocuğun İyi Olma Hali” Perspektifi Üzerinden Bir İnceleme: Adana Örneği

Gülsün BOZKURT¹

ORCID ID: 0000-9558-7577

Berivan ÇİTE²

ORCID ID: 0000-0001-5274-0703

Öz: Çocukluk kavramı ve çocukların da bir birey olduğu yönündeki tartışmalar modern çağla ortaya çıkmış olsa da bugün hala güncel meselelerdir. Çocuğun iyi olma hali perspektifi de öncelikle her bir çocuğun birey olma açısından yaşam kalitesini ve bundan memnun olma derecesini belirlemeye çalışır. Bu durumda; iyi olma hali bir yanda subjektif duygu ve deneyimlerin diğer yandan da yaşam koşullarının belirlediği bir kavramdır. Mevsimlik gezici tarım döngüsü, çocukların aileleriyle birlikte göç koşullarında bir yaşam sürmelerine neden olurken bu yaşamın çocukluk üzerindeki çarpıcı etkileri de dikkat çekmektedir. Göç koşullarında yaşamını sürdürmeye çalışan her bireyin sahip olduğu hak ve özgürlüklerin korunabilmesi, temelde bir insan hakları sorunudur. Şüphesiz bu durumdan en fazla etkilenen ve zarar gören çocuklardır. Fakat her çocuğun yetişkinlerin dünyasında maruz kaldığı koşullardan etkilenme durumu, gelişim sürecine göre değişebilmektedir. 2017 yılı Mayıs ayından Temmuz’a kadar Adana’nın Seyhan İlçesi, Çaputçu Mahallesi’nde Türkiye’nin farklı illerinden iç göç ile gelen ve Suriye Krizi’nden etkilenen mülteci bireylerin, “Mevsimlik Gezici Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi” projesi kapsamındaki gözlemlere dayanarak oluşturulan bu çalışma, özünde çocukların göç olgusu ekseninde yaşadığı psikolojik ve sosyal sorunları görünür kılabilmek adına küçük bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göç ve çocuk, mevsimlik gezici tarım, insan hakları, çocuğun iyi olma hali.

¹ Dr.,

² Çocuk Koruma Uzmanı

A Research on the Child Well-Being in Seasonal Mobile Agricultural Cycle of Turkey: The Case of Adana

Even if the concept of childhood and the arguments saying that children are also individuals, emerged in the modern age, nowadays they are still a controversial issue. The well-being perspective of a child firstly tries to determine the quality of life and the satisfaction level of each child from the point of being an individual. In this case; well-being is a concept determined by subjective feelings and experiences as well as the living conditions. The cycle of seasonal mobility for agriculture also causes children to live with their families under migration conditions, and this life has a significant effects on their childhood. The preservation of human rights and freedom for each human beings, that struggle to survive during the migration, is actually a human rights issue. Undoubtedly, children are the most effected and vulnerable ones by this situation. Nevertheless, the effect, which is a result of adult world exposures, might differs depends on the raising conditions. That research, is based on and guided by the observation of the project of prevention of child labor in seasonal mobility for agriculture, refugees who came with internal migration from different province of Turkey and be affected by Syria Crisis, took place in Çaputçu district, Seyhan Town, Adana between May to July 2017, basically aims a minor contribution in order to be a voice of children to express their social and psychological problems caused by migration.

Key Words: Migration and child, The cycle of seasonal mobility for agriculture, human rights, child well-being.

Giriş

Geçmişten günümüze insanların göç etme nedenleri değişse de göç koşullarında bir yaşam sürdürmenin zorlukları pek değişmemektedir. Birleşmiş Milletler göçü, kişinin gönüllü olarak ve kişisel nedenler dolayısıyla bir coğrafi birimden ötekisine geçişi üzerinden tanımlar. (International Organization for Migration, 2019). Fakat, göç ister zorunlu ister gönüllü olsun yalnızca bir yerden bir yere gitmenin ötesinde anlamlar ifade eder. Bu nedenle de göç her şeyden önce bir insan hakları meselesidir. Mevsimlik tarım işçiliği de Türkiye'de yaygın ve çok uzun yıllardır devam eden bir göç sorunudur. Ağırlıklı olarak Türkiye'nin güneydoğu illerinde yaşayan yurttaşlar yılın önemli bir bölümünü farklı illerde olumsuz-ağır yaşam koşulları içinde çocuklarıyla birlikte çalışarak geçirmektedirler. Suriye Krizi ile Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılan mülteci bireyler de özellikle bu döngüde giderek artan bir şekilde yer almaktadır. Bu olumsuz koşullar iyi olma halinin

tanımladığı tüm göstergelerle birlikte değerlendirildiğinde de mevsimlik gezici tarım döngüsünde doğrudan veya dolaylı bir biçimde çocuk hakları ihlallerinin yaşandığını kanıtlamaktadır.

Çocuk emeğinin sömürüsü ya da çocuğun ekonomik sömürüsü çoğunlukla karşımıza çocuk işçiliği terimiyle çıkmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca var olmuş bir sorun olan çocuk işçiliği, çocuğu çalıştıranlar ve/veya çalışmaya zorlayacak ortamı yaratanlar/ortadan kaldırmayanlar açısından suç unsuru ve çocuğun temel insan haklarının ihlalidir (Çocuk İşçiliğine Genel Bakış ve Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliği Raporu, 2018). Bu çalışmada da mevsimlik gezici tarım döngüsünde göç koşullarının etkisi ve bu durumdan kaynaklı çocuk işçiliği sorunu, çocuğun iyi olma hali perspektifi ile incelenmiştir. Psikososyal açıdan çocuk ve çocukluğun algı ve tanımlamasında yaşanan sorun güncel olmasına rağmen, neredeyse tüm ülkelerin katılımıyla kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesine göre 18 yaşını doldurmamış her birey çocuk sayılmaktadır (UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme).

Çocuk işçiliği sorununun çözümüne yönelik ise bugün hemen hemen tüm dünyada hukuki bir açıdan yola çıkılarak cezalandırma yöntemleri ile hareket edildiği görülmektedir. Bu yüzden uluslararası ve ulusal hukuk düzeyinde çocuk haklarını korumakla yükümlü anlaşmalar ve bunlardan herhangi birisi ihlal edildiğinde uygulanması gerekli koruyucu ve önleyici hukuk normları bulunmaktadır. Tam da bu noktada; çocuk hakları ekseninde dünyada ve Türkiye'de mevsimlik gezici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesine dair sorumlu olunan uluslararası ve ulusal hukuki mevzuatlar mevcut olmasına rağmen mevsimlik gezici tarım döngüsü bizzat çocuğu doğrudan göç yolunda ve de bir anlamda çalışmaya mecbur bırakmaktadır. Dolayısıyla bu konudaki mevcut yasal düzenlemeler pratikte askıda kalmaktadır. Çünkü bu noktada bütüncül bir yaklaşım benimsemek yerine halen daha yalnızca hukuki bir zemin oluşturma çabası söz konusudur. Ancak bu sorunun önlenbilmesinde hukuki yöntemlerin tek başına yeterli olamayacağı açıktır. Mevsimlik tarım döngüsünde tüm yetişkin aile bireylerinin çalışmasına rağmen çocukların çalıştırılmasının da en önemli nedenleri; yoksulluk ile asgari geçim şartlarının yeterli olmamasıdır.

Bu çalışmada mevsimlik gezici tarım döngüsünde çalıştırılan ya da çalıştırılma riski altında bulunan çocukların, mevsimlik göçteki yaşam ve çalışma koşullarının olumsuz etkileri çocuğun iyi olma hali perspektifi kullanılarak aktarılmaya çalışılmıştır. Günümüz koşullarının kaçınılmaz sonuçları arasında yer alan göç olayının nedenleri ve sonuçlarının daha çok politik ve iktisadi boyutları tartışılmaktadır. Göçün birey, bilhassa çocuklar üzerindeki travmatik etkisi de psikososyal gelişim açısından değil yine iktisadi bir çerçeveye oturtulmaya çalışıldığı için kalıcı çözümler üretmek yerine, sorunlar kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve diğer bağımsız kurumların sahada geçici çalışmalarıyla giderilmeye çalışılmaktadır.

Yöntem

Bu makale; 2017 Mayıs’ından Temmuz’a kadar Adana’nın Seyhan ilçesi Çaputçu Mahallesi’nde gerçekleştirilen, Türkiye’nin farklı illerinden iç göç ile gelen ve Suriye Krizi’nden etkilenen mülteci bireylerin, Mevsimlik Gezici Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi (Hayata Destek Derneği, 2017) kapsamındaki saha gözlemlerinden elde edilen verilerle çocukların yaşadığı duygu durumlarına dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma sahadaki uzman kişilerin görüşleri ve bu konuyla ilgili mevcut rapor ve teorik çalışmalar üzerinden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Sahada; bir proje sorumlusu, dört psikososyal destek sorumlusu ve bir farkındalık çalışmaları sorumlusu çalışmıştır. Çalışanlar içerisinde çocuklarla doğrudan çalışmaları yürüten psikososyal çalışanları Arapça ve Kürtçe bilgisine sahiptirler. Aynı şekilde alandaki aileler ve diğer topluluk üyeleri için farkındalık çalışmalarını yürüten farkındalık çalışmaları sorumlusu da Arapça ve Kürtçe bilgisine sahiptir. Çalışmanın temel öznesi çocuklar olduğu için de sayısal verilerden ziyade nitel değerlendirmeler baz alınmıştır. Çünkü göç bağlamında yapılan bir araştırmada tek bir çocuğun yaşadığı duygu durum dahi bir değer ifade etmektedir. Bu nedenle saha çalışmalarında çocukların yalnızca ulaşılan birer sayı biçiminde ifade edilmemesi çocuklar adına üstlenilen her çalışmanın ilk temel sorumluluklarından biri olmalıdır. Dolayısıyla bu çalışmada bir çocuğun hissettiği her şey aynı koşullarda yaşamak durumunda kalan her çocuğun hissedebileceği duygularla eşdeğer kabul edilmektedir.

Sahadaki nitel gözlemler sonucunda çocukların gelişimsel süreçleri dikkate alınarak oluşturulan çocuk dostu alanda uygulanan bu çalışma ile psikososyal gelişim odağında bir çocuğun göç bağlamında yaşayabileceği olumsuzluklara dikkat çekilmektedir. Henüz göç bağlamında yeterli bir farkındalığın oluşmadığı çocukların yaşamak durumunda kaldıkları güç koşullarda, gelişimlerinin hem fiziksel hem de ruhsal boyutları sürekli sekteye uğramaktadır. Göç koşullarında bir yaşamın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerini minimum seviyelere getirebilmek için atılabilecek evrensel adımların ne kadar önemli olduğu da ortadadır. Kuramsal olarak çalışma pek çok farklı alanda da kullanılan çocuğun iyi olma hali perspektifi üzerinden, her bir çocuğun temelde sahip olduğu haklara gönderme yaparak sahip olmadıklarının altını çizmeyi hedeflemektedir. Bu makale kapsamındaki saha gözlemleri göç bağlamında, çocuğun iyi olma hali perspektifi aracını kullanarak nitel bir metot ile incelemiştir. Projenin uygulanmasında ise kullanılan uygulamalar; psikososyal destek aktiviteleri, farkındalık çalışmaları, vaka tespiti ve yönlendirmesi ve yerel otoritelerle mevcut durum ve savunuculuk toplantılarıdır. Bu açıdan bu makaledeki temel araştırma sorusu; mevsimlik gezici tarımda çocukların yaşam ve çalışma koşullarında çocuğun iyi olma hali göstergeleri bakımından ne durumda olduğudur. Mevcut somut durumu ortaya koymaya çalışan bu makale yapılan çalışma ile bunu sağlayabilmiştir. Ancak nitel gözlemler aracılığıyla ortaya konulan

bu çalışma bu açıdan nicel birtakım analizlerin yapılmasını kısıtlamaktadır.

Çocuklara yönelik uygulanan psikososyal aktiviteler ile de makalede sıklıkla psikososyal gelişimin önemine vurgu yapılmıştır. Çünkü psikososyal gelişim; bebeklikten olgunluğa kadar sosyal tutum ve becerilerin kazanılmasıyla birlikte kişiliğin bütün boyutlarıyla gelişimini ifade eder. Psikososyal gelişim, Erik Erikson'un (1968) gelişimi psikososyal gelişim evreleri olarak tanımlayan kuramına dayanır ve insanın farklı yaşlarda farklı gelişimsel görevleri ve özellikleri olduğunu belirtir (Erikson, 1968). Tam da bu bağlamda mevsimlik gezici tarım göçü ile yaşam ve çalışma durumlarının çocukların gelişim boyutlarını olumsuz etkilediği bu çalışmada gözlemlenen en önemli tespitlerden birisidir. Psikososyal gelişim boyutlarının da detaylı aktarımı ve acil durumlarda müdahale yöntemleri bakımından ortaya konulmasıyla çocuğun iyi olma hali göstergelerinin bu gelişim alanları açısından bir rehber oluşturduğu anlaşılacak ve birbiri ile olan bağı ortaya konulacaktır. Sonuç olarak ifade edildiği gibi; bireylerin bebeklikten olgunluğa kadar sosyal tutum ve becerilerin kazanılmasıyla birlikte kişiliğin bütün boyutlarıyla olan gelişimi hayatta çok önemli bir evredir ve sürekli devam eden bir evredir. Bu yüzden bugün Türkiye'de ve dünyada göç ile birlikte yaşamını sürdürmeye çalışan ve bu göçten dolayı mevsimlik tarımda çalışmak zorunda bırakılan her bir çocuğun gelişimin ne derece etkilendiği bu çalışmada iyi olma hali ile değerlendirilecektir.

Üç ay süren projede mülteci bireylerin göçe mecbur kaldıkları yerler Suriye'den Halep, Şam, Resulayn ve Kamışlı'dır. Adana bölgesinde çalışmanın başlangıcında yaklaşık 350-400 arasında olan mülteci birey sayısı mevsimlik gezici tarım döngüsünde giderek azalmıştır. Türkiye kapsamında mevsimlik gezici tarım için göç eden yerler ise Şanlıurfa'nın Viranşehir, Haliliye ve Eyyübiye ilçeleridir. Aynı şekilde çalışmanın başlangıcında yaklaşık 50-100 arasında olan bireylerin sayısı giderek azalmıştır. Bu bağlamda alana ilk giriş yapıldığında toplamda 450-500 arasında olan tüm grupta çocukların sayısı yaklaşık 150-200'dür. Genel olarak göç eden mülteci bireyler tüm bireyler içerisinde %80'lik grubu temsil ederken Türkiye'deki bireylerin dağılımı da %20'yi temsil etmektedir. Bireyler arasında yaklaşık %60 oranında Arapça, %30 oranında Kürtçe ve %10 oranında Türkçe konuşulurken Arapçanın çoğunlukla ortak dil olarak benimsendiği anlaşılmıştır. Projede 5-12 yaş grubunda yaklaşık 120 farklı bireye ulaşılmıştır. Bireylerin %55'ini oğlan ve %45'lik dilimini kız çocukları oluşturmuştur. Bu grup içerisinde çocukların yaklaşık olarak %85'i mülteci ve %15'i Türkiye'de yaşayan bireylerden oluşmuştur.

Bu çalışmada 5-12 yaş grubundaki çocuklara yönelik psikososyal çalışmalar ve aileler ile diğer topluluk üyelerine yönelik de farkındalık çalışmaları yürütülmüştür. Bu sayede çocuklara yönelik yapılan çalışmalarda aile ve diğer sosyal paydaşların dahil olması gerekliliğinin de önemine dikkat çekilmiştir. Bu grupta çocukların tarımda doğrudan çalıştırılmadığı ancak göç koşullarındaki yaşam açısından su taşıma, odun taşıma, çadır içinde temizlik ve yemek yapma ya da

kendilerinden daha küçük kardeşlere bakma gibi işler yaptıkları gözlemlenmiştir. Yalnızca yaz dönemini kapsayacak olan bu program psikososyal açıdan her çocuğun bulunduğu gelişimsel süreci dikkate alarak bilişsel, duygusal ve sosyal becerilere odaklanarak hazırlanmıştır. Bu bağlamda özellikle okul öncesi grupta okula hazır bulunmaya ve dil gelişiminin sağlanmasına odaklanırken diğer yaş gruplarında da okulu destekleyici ve yaş gelişimine uygun diğer boyutlara odaklanılmıştır. Bu çalışmadan da anlaşılacağı üzere on iki yaş üzeri çocuklar maalesef mevsimlik tarımda ailelerindeki yetişkinlerle aynı koşullarda çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu yüzden on iki yaş üzeri çocuklarla çalışma içerisinde düzenli bir program yapılamamış ancak çalışmadıkları günlerde bir araya gelinebilmiştir. Çalışılmayan gün sayısı ise hava koşulları ve işin olmaması gibi nedenlerle belirlendiği için oldukça az olmuştur.

Bu proje kapsamında, zorunlu bir şekilde farklı nedenlere bağlı kalarak mevsimlik gezici tarım döngüsüne katılan bireylerin çocukları için geçici yaşam alanlarında geçici kurulum yoluyla psikososyal destek aktiviteleri yürütülmüştür. Çaputçu çadır yerleşiminin sonundaki bir alan çocuk güvenliği açısından uygun şekilde tasarlanmış ve geçici çocuk dostu kurulumu; iki çadır ve bir taşınabilir konteyner ile gerçekleştirilmiştir. Çocuklarla yürütülen çalışmalarda bir yandan çocuk hakları ekseninde çocuğun üstün yararı ilkesiyle hareket edilirken bir yandan da bütüncül bir yaklaşımla aileler ve diğer yakın çevre gruplarıyla da çalışılmıştır. Bu aktiviteler ile temelde çocuğun iyi olma hali mevcut durumdan daha iyi bir hale getirilmeye amaçlanmıştır. Yürütülen çalışmanın değerlendirilmesinde kullanılan çocuğun iyi olma hali göstergeleri; sağlık, risk ve güvenlik, ev ve çevre (çadır ve çevre), maddi durum, eğitim, katılım, ilişkiler ve öznel iyi olma halidir.

Evrensel olarak her çocuğun iyi olma halinin ortaya çıkması, bir çocuğun hangi koşullarda iyi olabileceği sorusunu düşündürmektedir. Ne yazık ki, evrensel çocuk haklarının var olması, bu hakların evrensel olarak uygulanabilmesi sonucunu kendiliğinden doğurmamaktadır. Tüm dünyada bir çocuğun kendini gerçekleştiribilmesini her çocuk için mümkün kılabilmek en önemli insan hakları meselelerinden birisidir. Bu makalede literatüre önemli bir katkı sunacağını düşündüğümüz önemli bir nokta da; mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocuklarının zorunlu bir şekilde yer aldıkları bu döngünün bir afet koşulu ya da başka bir ifadeyle insani kriz şeklinde tanımlanabileceği gerçeğidir.

Çocuğun İyi Olma Hali

Çocukluk kavramı ve çocukların da bir birey olduğu yönündeki tartışmalar modern çağla ortaya çıkmış olsa da bugün hala daha günceldir. Esasında fizyolojik, psikolojik, zihinsel ve sosyal boyutlarıyla birlikte ele alınan çocuğun gelişimsel sürecinin haklar perspektifi açısından da bir karşılığının olması gerektiği yönünde düşünceler mevcuttur. Özellikle yirminci yüzyılda yaşanan savaşlar, krizler ve

afetler sonucunda ortaya çıkan insan hak ve ihlalleri temel insan hakları kazanımının her bir insan için ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. İnsan hakları kazanımlarının ardından zorunlu bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan çocuk haklarının mevcut tabloda yeri ise daha çok çocuğun temel yaşam haklarının korunmasına yönelik olmuştur. Bu durum çocuğun da tıpkı yetişkinler gibi yalnızca insan olmasından dolayı sahip olabileceği birey olma haklarının aslında mevcut olmadığını göstermektedir. Yani, çocuklar ancak büyüdüğü zaman yetişkinler dünyasında bir birey olabilmekte ve insan olarak değerli görülmektedirler. Modernleşmeyle başlayan bu tartışmalar, çocuğun bir birey olarak var olduğu gerçeği yönündeki farkındalığın yayılmasına dair bir tutum ile güçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda literatürde de çocuk dayanıklılığı (*child resilience*), çocuğun iyi olma hali (*child well-being*) ve çocuk katılımı (*child participation*) gibi pek çok kavram yeniden tartışılmaya başlanmıştır.

Bu çalışmanın teorik alt yapısını oluşturan çocuğun iyi olma hali perspektifi (*child well-being*) öncelikle her bir çocuğun birey olma açısından yaşam kalitesini ve bundan memnun olma derecesini belirlemeye çalışır (Organization for Economic Co-operation and Development, 2009). Fakat kendi yaşam alanlarında her bir bireyin ve çocuğun biricik ve özel olma durumunun anlaşılması hassas bir konudur. Bu nedenle de iyi olma halinin doğru tanımlamasını yapmak oldukça zordur. İyi olma halinin kavramsal açıdan geniş olması ve karmaşıklığı da bu durum üzerinde etkilidir (Andrews ve Ben-Arieh, 1999). İyi olma ve refah tanımını; hastalık ya da sakatlığın dışında, bütün bir durumda fiziksel, duygusal ve psikolojik olarak sağlıklı ve mutlu olma şeklinde tanımlayan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), iyi olma halini tek bir anla değil bir süreçle ifade etmektedir. Mutluluk ise genel olarak öznel refahın temel bir göstergesi şeklinde anlaşılmaktadır, ancak herhangi bir ölçümle yakalanması zordur (Hagerty ve Veenhoven, 2013). Bu durumda; iyi olma hali bir yanda sübjektif duygu ve deneyimlerin diğer yandan da yaşam koşullarının belirlediği bir kavramdır. Bu yüzden bu perspektif; sosyal hizmetlerin de temel prensibi olan her bireyin kendi yaşamının uzmanı olduğu anlayışıyla yapabilirlik yaklaşımını merkeze alır. Çocukların bugünkü ve gelecekteki yapabilirliklerine dikkat çekerek, bunları artırmayı amaçlar (Uyan-Semerci vd. 2011). Buradan yola çıkarak; kendi yaşamının uzmanı olan her birey bunlarla birlikte birtakım temel göstergeleri oluşturur ve bu göstergelerle öznel iyi olma deneyimlerini yani yapabilirlik becerilerini artırmayı hedefler (Moore, Lippman ve Brown, 2004). Sonuç olarak çocuğun iyi olma hali yaklaşımı; yaşam kalitesi ve bundan memnun olma derecesini öznel ve nesnel göstergelerin olduğu kapsayıcı ve çok boyutlu bir perspektif çerçevesinde anlamaya çalışır (Arieh, Casas ve Corbin, 2014).

İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD) çocuğun iyi olma hali yaklaşımının göstergelerini maddi iyi olma hali, ev ve çevre koşulları, eğitime ilişkin iyi olma hali, sağlık ve güvenlik, riskli davranışlar ve okul yaşamının kalitesi şeklinde

altı temel başlık altında toplamıştır (OECD, 2009). Gelişmiş ülkeler bakımından yaklaşık yirmi beş-otuz yıldır yapılan çalışmalar Türkiye’de ise yeni gelişmekte olan bir alandır. İyi olma halini ölçmeye ve izlemeye dair uluslararası çalışmalar Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri(CEE) ve Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) ve OECD ülkelerinde karşılaştırılabilir nitelikte ulusal verilere dayanarak oluşturulmuştur. Türkiye’de yapılmış ilk çalışma olan çocuğun iyi olma hali yaklaşımıyla ilgili “Türkiye’de Çocukların Gözünden Çocuğun İyi Olma Hali Alanlarının ve Göstergelerinin Tanımlanması ve Değerlendirilmesi” uluslararası literatür temelinde belirlenen sekiz alandan ve bu alanlara dair gösterge setlerinden oluşmaktadır (Uyan-Semerci vd. 2012). Bu alanlar; maddi durum, eğitim, sağlık, risk ve güvenlik, ev ve çevre, katılım, ilişkiler ve öznel iyi olma halidir (Uyan-Semerci vd. 2012). Göstergeler çocuğun iyi olma perspektifine ve gelişmesine bütünsel olarak yaklaşır. Bu açıdan çocuk haklarının uygulanabilmesi için de bir rehberlik sunar. Bu rehberlik toplumda çocuklara olan yaklaşımların ve uygulamaların takip edilip değerlendirilmesinde de önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma; mevsimlik gezici tarımın yarattığı göç koşullarındaki yaşam ve çalışma boyutlarının çocuklar üzerindeki etkisi bakımından iyi olma hali göstergeleri çerçevesinde incelenmiştir. Bu çerçeveden incelenmesindeki temel nedenler; çocuklar üzerinde göç koşullarındaki yaşam ve çalışma halinde meydana gelen olumsuz psikososyal etkiler, pek çok temel hak ve hizmete erişmeme ve de çocukluğun gelişimsel olarak yaşanmaması olmuştur. Göstergedeki her bir alan mevsimlik gezici tarım göçü ile ortaya çıkmakta olan çocuk hakları sorununun temelindeki eksiklikler ile örtüşmekte ve bu başlıklar kapsamında değerlendirilmesinin yapılmasını tespit anlamında kolaylaştırmaktadır. Ayrıca çocuğun iyi olma halinin temel yaşam hakları açısından bir rehber oluşturduğuna dikkat çektiğimizde ve de göstergedeki çocukların duygu durumlarını ya da iyi olma hallerini kendi öznel deneyimleri üzerinden aktarabildikleri şartlarda yine uygun bir araç olduğu ortaya çıkmaktadır. Temel Bulgular kısmında çocuğun iyi olma göstergeleri kullanılarak tespitler ortaya konulmuş ve sonuç kısmında da öneriler yine bu göstergeler kapsamında aktarılmıştır.

Birleşmiş Milletler Dünya Çocuk Yardım Fonu’nun (UNICEF) 2020 Eylül ayında yayınladığı analize göre; 2019 yılının son aylarında başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemisiyle birlikte 150 milyon çocuk daha yoksulluğa sürüklenmiş ve toplam sayı 1,2 milyara yükselmiştir. Eğitim, sağlık, barınma, beslenme, temizlik ve su hizmetlerine erişimi olmayan çok boyutlu yoksulluk içindeki çocuk sayısı, salgının başından bu yana %15 artarak pandemiden önce analiz edilen 70 ülkedeki %45’lik orana eklendiğinde %60’a ulaşmıştır. Özellikle eğitim açısından bakıldığında her üç kız çocuğundan birisinin eğitime erişemediği dikkat çekmektedir. Rapor; çok boyutlu yoksulluğu ortadan kaldırmak için sağlık, eğitim, beslenme, su, temizlik ve barınmaya ilişkin mahrumiyetlerin

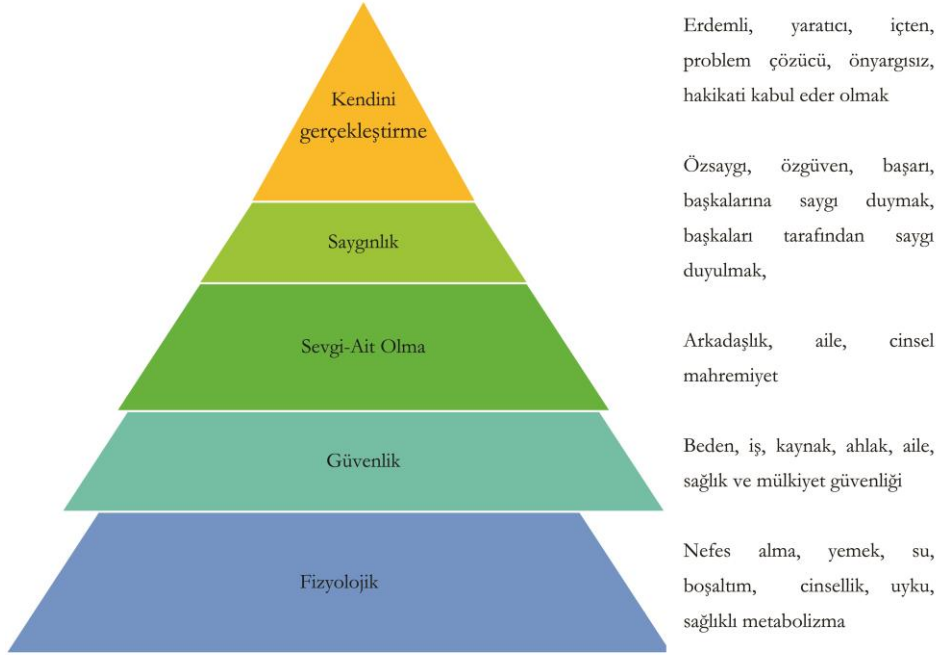
giderilmesine yönelik çok sektörlü politikaların uygulanmasının gerekliliğinin de altını çizmektedir (UNICEF, 2019).

Dünyadaki çocuk işçi sayısı yaklaşık olarak 152 milyondur. Bu sayının neredeyse yarısı tehlikeli işlerde çalıştırılmaktadır. Türkiye'de ise en son Çocuk İşgücü Araştırması 2019 sonuçlarına göre; 5-17 yaş grubunda çalışan çocuk sayısı 720 bindir. Çalışan çocukların yüzde 79,7'sini 15-17 yaş grubundakiler oluştururken yüzde 15,9'unu 12-14 yaş grubundakiler, yüzde 4,4'ünü ise 5-11 yaş grubundaki çocuklar oluşturmaktadır. Çalışan çocukların yüzde 30,8'i tarım, yüzde 23,7'si sanayi, yüzde 45,5'i ise hizmet sektöründe yer almaktadır. Yaş grubuna göre incelendiğinde; 5-14 yaş grubunda çalışan çocukların yüzde 64,1'inin tarım sektöründe yer aldığı ortaya çıkmaktadır (TUIK, 2019). Ancak tespit edilen bu sayının özellikle araştırma kapsamında dahil edilemeyen mülteci çocuklar ve araştırmanın 2019 yılının son çeyreğinde yapılmasından dolayı mevsimlik tarım göçünü tam olarak yansıtmadığı belirtilmektedir. Alandaki sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin yapmış olduğu çalışmalara göre tahmini olarak Türkiye'de 2 milyona yakın çocuk çalışmakta ve bunların yarısının da tarımda olduğu belirtilmektedir (Eğitim Sen, 2018). Dünyada 166 milyon çocuğun hiçbir kimlik kaydı yoktur (UNICEF, 2019). Her yıl 12 milyon kız çocuğu erken yaşta evliliğe mecbur bırakılmaktadır (GirlsNotBrides, 2020). UNICEF, 2019 yılında 12 milyon çocuğun 3,8 milyonunun çatışma ve şiddet, 8,2 milyonun ise çoğunlukla sel ve fırtına gibi doğal görülen afetler sonucunda yerinden edildiğini belirtmektedir. Raporla göre, ülke içinde yerlerinden edilmiş çocuklar temel hizmetlere erişemedikleri gibi sürekli şiddet, sömürü, istismar ve insan ticareti mağduru olma riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Dünya genelinde yerlerinden edilen milyonlarca çocuk, hâlihazırda uygun ve yeterli bakım ve koruma hizmetlerine erişmeden hayatlarına devam etmek durumunda kalmaktadır (UNICEF, 2019).

Savaşlar, yoksulluk, çatışma ve insani krizler karşısında en kırılgan ve hassas grubu şüphesiz çocuklar oluşturmaktadır. Bir çocuğun sağlıklı ve güvenli bir şekilde yaşama ve gelişme hakkını etkileyen faktörler çeşitlendikçe geniş kapsamlı bir kavramsal çerçeveye sahip olan çocuğun iyi olma hali perspektifi de merkezi bir konum kazanmıştır. Ülkelerin de çocuk haklarını uygulama noktasında çocuğun iyi olma hali yaklaşımında benimsenen göstergeler ile değerlendirmelerde bulunmaları dünya açısından önemli hedefler içinde yer almaktadır. Çocuğun iyi olma hali göstergeleri uygulanan sosyal politikaların etkisini izlemek için de kullanılabilir. Bu noktada bu çalışmaya konu olan Suriyeli mülteciler ve mevsimlik gezici tarımda ailelerinin yanında bulunan çocuklar açısından göç, afet koşullarında yaşam, çalışma şartları, temel hak ve hizmetlerden yoksun olma durumları pek çok çocuk koruma riskini taşımaktadır. Bu çocuk koruma riskleri içerisinde çocuklara yönelik psikososyal aktiviteler çerçevesinde yürütülen saha uygulamaları ile mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır. Temelde bir çocuğun, bir bireyin kendini

gerçekleştirebilmesi ya da bu varsayımdan yola çıkarak doğru iyi olma halinin sağlanabilmesi için Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi (Maslow, 1943) ile Çocuğun İyi Olma Hali Göstergelerini (Avrupa Komisyonu EC,2008) bir araya getirdik.

Tablo 1: Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Tablo 2: EC-Avrupa Komisyonu 2008: Report on Child Poverty and Child Well-Being in the European Union, 2008.

Maddi Durum	Sağlık	Eğitim	Ev ve Çevre Koşulları	Risk	Öznel İyi Olma Hali
A tipi göstergeler: Gelir yoksulluğu Çocuk yoksulluğu Çocuklar için görece yoksulluk risk uçurumu Kalıcı çocuk yoksulluk riski Çalışan hane halkı çocuk yoksulluğu% Çocuklar için kalıcı yoksulluk riski% İş İşsiz hanelerde yaşayan çocuk% Ebeveynliğe iş sahibi olmanın etkisi B tipi göstergeler: Maddi yoksunluk Temel ihtiyaçların yoksunluğu Bir haftalık tatil yapamayan çocuk%	A tipi göstergeler: Doğumda yaşam beklentisi B tipi göstergeler: Bebek ölümleri Düşük doğum kilosu Beden kitle endeksi Sağlık bakımına ulaşım Yaralanma oranı İntihar oranı Her gün kahvaltı/protein alımı C tipi göstergeler: Düşük doğum kilosu 6 hafta emzirme oranı Aşılama Diş sorunları Fiziksel aktivite Sebze/meyve alımı Aşırı kilo Duygusal sağlık Kronik hasta Buluşıcı hastalık Okulda kaza	A tipi göstergeler: Okulu erken terk edenler PISA okuma puanı PISA matematik puanı PISA fen puanı B tipi göstergeler: Öğrenci/Öğretmen oranı Okul sonrası ulaşılabilir çocuk bakımı Okulda bilgisayar/internet kullanımı C tipi göstergeler: Ortaöğretim başarısızlık oranı En avantajlı %25 ile en dezavantajlı %25 arası okuma becerisi farkı Zorunlu eğitimi	Ev Koşulları B tipi göstergeler: Evin konforu Evin eksikleri Evin sağladığı alan C tipi göstergeler: Kalabalık evlerde yaşayan çocuk oranı Kendi odasına sahip 0-18 yaş çocuk oranı Standartların altında yaşayan çocuk oranı Çevre Koşulları B tipi göstergeler: Yerel çevre koşulları bağlamında maddi yoksunluk (EU-SILC) C tipi göstergeler: Çevredeki oyun alanlarından memnun olan 0-5 yaş grubu çocukların ebeveynlerin%	B tipi göstergeler: Okuldan kaçma Ergen hamilelik C tipi göstergeler: Şiddete maruz kalmak Riskli davranmak Ergen hamileliği Yüksek alkol tüketimi 11-15 yaş arası sigara içen çocuk oranı Hamile iken sigara içen oranı Madde kullanımı oranı Madde sunulan çocuk oranı Suçla ilişkilendirilmiş 15 yaş çocuk oranı 10-24 yaş arası intihar, kendine zarar verme oranı 10-18 yaş arası öğretmen ya da başka çocuklar tarafından	Sosyal katılım ve aile ortamı B tipi göstergeler: Ayda 1'den az aile bireyleri ile görüşen çocukların oranı Aile ve arkadaşların uzak olması 3'ten az arkadaşı olan çocukların oranı Çocukların sosyal katılımı Müfredat dışı faaliyetlere erişim C tipi göstergeler: Okul çağında serbest zamanlı, kültürel ve eğitici faaliyetlere katılma oranı Ailenin dağılması Okulda iyi olma hali Evde iyi olma hali Okulda kendini

<p>Eğitim ve kültürel aktivite yoksunluğu C tipi göstergeler: Çocuk bakımı: Çocuk bakım ihtiyaçları karşılayabilme Çocuk Gelir Yoksulluğu: Mutlak yoksullukta çocuk sayısı çocuklar arası yoksulluk riski</p>		<p>bitirme notu% Ortaöğretimi tamamlama Okul öncesi eğitim merkezi% Okulda ve okul dışında bilgisayar/internet kullanımı 15-19 yaş arası okumayan – çalışmayan genç oranı Okulda sağlık hizmeti Okulda yemek hizmeti</p>	<p>İyi eğlence imkanlarına sahip gençlerin% 6 yaş grubu çocuklardan olmadığı için okul öncesine devam etmeyenlerin% Ev içi/ev dışı temiz hava, çevre toksinleri Yaşanan çevrenin iklimi</p>	<p>dövülen /kötü muamele gören çocuk oranı</p>	<p>güvende hissedilen çocukların oranı Ders ortamını tatmin edici bulan çocukların oranı</p>
---	--	--	---	--	--

Psikososyal Gelişim

Gelişim, doğumdan ölüme kadar uzanan süreçte yaşa bağlı olarak görülen düzenli ve birbirini izleyen değişimleri ifade eder. Son zamanlarda gelişim psikologları insanın gelişim evreleri ile ilgili birtakım temel teoriler ortaya koymuşlardır. Bu teoriler arasında öne çıkan düşünürlerden biri olan Erik Erikson da bireylerde kronolojik yaşa bağlı gelişim sürecinde ne gibi fiziksel, psikolojik, zihinsel ve sosyal değişimlerle karşı karşıya kalındığını incelemektedir (Erikson, 1984). Erikson gelişim alanlarının birbirinden bağımsız olmadığını, bir alandaki değişimin diğer alanları etkileyebileceği gibi diğer alanlardaki değişimlerden de etkilenebileceğini belirtmektedir (Erikson, 1984). Psikososyal gelişim ise bebeklikten olgunluğa kadar sosyal tutum ve becerilerin kazanılmasıyla birlikte kişiliğin bütün boyutlarıyla gelişimini ifade eder. Psikososyal gelişim, Erikson'un gelişimi psikososyal gelişim evreleri olarak tanımlayan kuramına dayanır ve insanın farklı yaşlarda farklı gelişimsel görevleri ve özellikleri olduğunu belirtir (Erikson, 1968). Erikson (1968) 6-18 yaş aralığını iki evre olarak ayırmıştır. Bunlar; 6-12 yaş aralığı, *Başarıya Karşı Aşağılık Duygusu* ve eğitim dönemleri açısından ilköğretim birinci kademeyi ve ikinci kademenin bir kısmını kapsar. 12-18 yaş aralığını, *Kimliğe Karşı Kimlik Karmaşası* olarak adlandırır ve ikinci kademenin bir kısmı ve lise yıllarını kapsar.

Erikson (1968) 6-12 yaş Başarıya Karşı Aşağılık Duygusu döneminde çocukların öğrenmeye istekli, görev paylaşımı, disiplin ve bir şeyler yapabileme duygusunda büyük bir artış olduğunu söyler. Çocuk, akranları arasında en iyi olmak için çalışma duygusu geliştirir. Bu dönemde çocuk ya çalışkan olma duygusunu kazanır ya da yaptığı şeyler yeterince ödüllendirilmediği veya engellendiği için bu duyguyu kazanamaz. Bu dönemde çocuk başarısız olduğu her deneyimden sonra yetersizlik ve aşağılık duyguları geliştirebilir. Bu çalışmada da psikososyal açıdan gelişim dönemleri içerisinde 5-12 yaş grubu çocuklar ile çalışılmış ve gözlemler "Temel Bulgular" başlığında detaylandırılmıştır. 12-18 yaş *Kimliğe Karşı Kimlik Karmaşası* dönemi ise bireyin kendisine "Ben kimim?" sorusunu yönelttiği, bilişsel ve bedensel gelişiminin farkına vardığı ve de tüm bunlara uygun bir kimlik belirlediği dönemdir. Bireyin yaşama hazır olduğunu hissedebilmesi için kimlik duygusunun yeterince oturmuş olması gerekir. Bireyin ergenlik döneminde ne olduğuna ve ne yapmak istediğine karar vermede yaşadığı zorluk onu kimlik karmaşasına götürür (Çağlar, 2019). Çalışmada bu yaş grubu çocuklar ile çalışılmamıştır fakat genel olarak psikososyal gelişimin sürekli ve birbirleriyle bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle de bir önceki gelişimsel dönemlerde iyi olma hali gerçekleştiği takdirde bu dönemin de iyi olma halinin korunarak gerçekleşeceğini söyleyebiliriz.

Afet ve Acil Durumlardan Etkilenen Bireyler için Psikososyal Destek Sağlanması isimli NATO raporuna göre, psikososyal kavramı bir sıfat olarak sosyal çevre ile

etkileşimde olan psikososyal gelişime atıfta bulunmaktadır ve psikososyal müdahaleler bağlamında insanların iç dünyasında meydana gelen süreçleri tanımlamak için kullanılmaktadır (NATO, 2008). Bu çalışmada da çocuklara yönelik yürütülen aktivitelerin temelini psikososyal destek aktiviteleri oluşturmaktadır. Kuruluşlararası Daimî Komite'nin (Inter Agency Standing Committee) 2007 yılında yayınlamış olduğu *Acil Durumlarda Ruh Sağlığı ve Psikososyal Destek El Kitabı*'nda kullanılan psikososyal destek tanımı ise şudur:

Kişilerin psikososyal iyilik hallerini korumak ve herhangi olası davranış bozukluklarını önlemek ve/veya gidermek amacıyla yapılan her türlü içsel ve dışsal destekleri kapsayan bir faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Buna paralel olarak psikososyal destek programlarının psikososyal etkilere yönelik sosyal, psikososyal, eğitici, sağlıkla ilgili veya sağlık alanı dışındaki müdahaleleri, daha geniş çaplı olarak ifade etmek gerekirse, stresli hale gelen veya çevresine uyum göstermeyen, fonksiyon bozukluğu yaşayan ve zihinsel bozuklukları olan kimselere yönelik hizmetleri de kapsadığı söylenebilir.

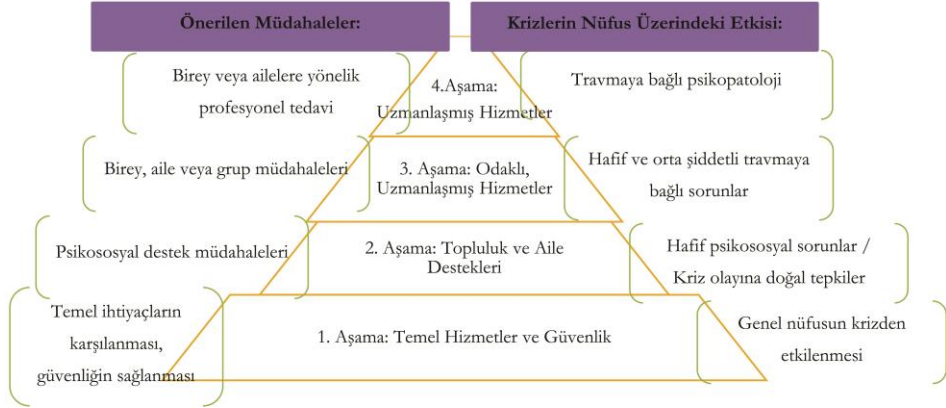
Şekil 1: Psikososyal Kavramının Açıklanması

Bebeklikten olgunluğa kadar sosyal tutum ve becerilerin kazanılmasıyla beraber kişiliğin bütün boyutlarıyla gelişimini ifade eden psikososyal gelişimin afet ve acil durumlardan da etkilendiği bilinmektedir. Bu açıdan herhangi bir afet ve acil durumda öncelikli müdahale alanını oluşturmaktadır. IASC'in (2007) önerdiği psikososyal müdahale programının göçmen ve göç travması yaşayan risk grubundaki çocuk ve ergenlere uygulanabileceği düşünülmektedir. İlk aşamada göç, sonra göçmen çocuk ve ergenler için fiziksel şartların normale döndürülmesi,

güvenli bir ortam temin edilmesi ve gerekli temel ihtiyaçların sağlanması gerekmektedir. Ayrıca bu aşama çok boyutlu paydaşların sürece dâhil olmasını gerektirir. Mevsimlik tarım aracısı-elçi, aileler, muhtar, okul yönetimi ve öğretmenler, sorumlu kamu ve ilgili sivil toplum kurumları, ev sahibi ve göçmen tüm bireyler arasında iş birliğinin gerçekleşmesi, ayrımcılığın ve ötekileştirmenin önlenmesi, pozitif iklim bağlamında ortak bilincin oluşturulması gerekmektedir. İkinci aşama; göçe bağlı olarak ortaya çıkabilecek travma ve travmaya bağlı stres yaşaması olası göçmen çocuk ve ergenlerden psikososyal destek sunulacak öncelikli kişilerin belirlenmesidir. Üçüncü aşamada göçün ardından hâlihazırda devam eden ve travmaya bağlı sorunlar yaşayan göçmen çocuk ve ergenlere odaklı ve uzmanlaşmış hizmetler sağlanmaktadır (IASC, 2007). Krize müdahale yaklaşımında yardım sürecinin çeşitli modelleri vardır. Bu modellerden tüm süreci etkili ve kapsamlı bir şekilde ele aldığı düşünülen ACT (*assessment, crisis intervention, and trauma treatment service*) modeli; değerlendirme, kriz müdahalesi ve travma tedavi hizmetlerini kapsayan üç basamaklı bir müdahale sürecidir. Roberts (2002) tarafından geliştirilen bu modelin aşamaları aşağıda belirtilmektedir. Bu çalışmada yalnızca birinci ve ikinci aşamalar uygulanmış diğer aşamalar için uzmanlaşmış ilgili kurumlara yönlendirmeler yapılarak vaka takipleri izlenmiştir.

Şekil 2: Psikososyal Müdahale Aşamaları

Mevsimlik tarım işçiliği Türkiye’de yaygın ve çok uzun yıllardır devam eden bir sorundur. Ağırlıklı olarak Türkiye’nin güneydoğu illerinde yaşayan yurttaşlarımız yılın önemli bir bölümünü farklı illerde olumsuz-ağır yaşam koşulları içinde çalışarak geçirmektedirler. Sayıları 1 milyona yaklaşan ve çoğunluğu Şanlıurfa, Adıyaman gibi illerden yola çıkan yurttaşlarımız 4-10 ay boyunca Türkiye’nin 52 ilinde aileleriyle çalışmaktadırlar. Ulaşım koşulları, gittikleri yörelerdeki barınma ve

çevre koşulları son derece olumsuzdur. Su, barınma, ısınma, elektrik, eğitim, sağlık gibi en temel yaşam gereksinimlerine erişim sorunları bulunmaktadır. Üstelik Adana, Antalya gibi bölgelerde çalışanların olumsuz yaşam koşullarında kalma süreleri neredeyse yılın tümüne yayılabilmektedir. Mevsimlik tarım döngüsüne aileler çoğunlukla çocuklarıyla birlikte çıkmaktadır ve çocuklar da bu konudaki hukuki düzenlemelerin aksine tüm çabalara karşın çok küçük yaşlardan itibaren aileleriyle birlikte çalışmak durumunda kalmaktadırlar (İlik, 2016). Ayrıca politik ve ekonomik nedenlere bağlı zorunlu bir göç olan mevsimlik tarım işçiliğinin yerinden edilme ve afet koşullarında yaşam olgularını da birebir ortaya koyduğunu belirtmek yanlış olmaz. Çünkü en temel yaşam gereksinimi olarak nitelendirilen su, barınma, ısınma, elektrik, eğitim, sağlık ve kimlik kaydı gibi hizmetlere erişilememektedir. Diğer yandan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin şemsiye ilkeleri olarak kabul edilen; sağlıklı ve güvenli bir ortamda yaşama ve büyüme, ayrımcılığa uğramama, çocuğun yüksek yararının korunması ve çocuk katılımı haklarının da ihlali söz konusudur. Üstelik gelişimsel dönemleri içerisinde olan çocukların göç ve kimlik bağlamında maruz kaldıkları bu güç koşulların, gelişimlerinin hem fiziksel hem de psikososyal boyutlarını sürekli sekteye uğrattığı söylenebilir.

Çocuk İşçiliği Sorunu

Çocuk emeğinin sömürüsü ya da çocuğun ekonomik sömürüsü çoğunlukla karşımıza çocuk işçiliği terimiyle çıkmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca var olmuş bir sorun olan çocuk işçiliği, çocuğu çalıştıranlar ve/veya çalışmaya zorlayacak ortamı yaratanlar/ortadan kaldırmayanlar açısından suç unsuru ve çocuğun temel insan haklarının ihlalidir. Çocuk işçiliği, tüm dünyada insani gelişmişlik düzeyi yüksek ve gelişmekte olan birçok ülkede farklı şekillerde ve düzeylerde varlığını ne yazık ki sürdürmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çocuk işçiliğini, çocukların çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini olumsuz etkileyen, insanlık onurlarını zedeleyen, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından onlara zarar veren işler olarak tanımlamaktadır (ILO, Çocuk İşçiliği Tanımı). Bundan yola çıkarak çocuk işçiliğini sistematik olarak şiddetin farklı türlerine maruz kalınan bir sömürü yani, şiddet şekli ve şiddetin yaşandığı ortam olarak da tanımlayabiliriz.

Çocuk işçiliği sorununun çözümüne yönelik ise bugün hemen hemen tüm dünyada hukuki bir perspektiften yola çıkılarak cezalandırma yöntemleri ile hareket edildiğini görmekteyiz. Bu yüzden uluslararası ve ulusal hukuk düzeyinde çocuk haklarını korumakla yükümlü anlaşmalar ve bunlardan herhangi birisi ihlal edildiğinde uygulanması gerekli koruyucu ve önleyici hukuk normları bulunmaktadır. Tam da bu noktada; çocuk hakları ekseninde dünyada ve Türkiye'de çocuk işçiliğinin önlenmesine dair sorumlu olduğumuz uluslararası ve ulusal hukuki mevzuatları şu şekilde sıralayabiliriz: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Çalışmada Asgari Yaşa İlişkin 138 sayılı ILO sözleşmesi

(1973), 182 sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi (1999) ve 190 sayılı Tavsiye Kararı, Avrupa Sosyal Şartı (1965) (ASS), T.C. Anayasası'nın 50. Maddesi, 4857 sayılı İş Kanunu ülkemizde çocuğun çalışmasına ilişkin maddeleri düzenleyen söz konusu Kanun, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 71. maddesine dayanılarak hazırlanan Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile İş Kanunu'nun 71. Maddesi, 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (2012), 2010 yılında başlatılan METİP (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi) Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi 2010/6 sayılı ve 2017/6 sayılı Genelge, Çocuk İşçiliğine Karşı Özgün Bir Ulusal Politika Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı' (2017-2023) dır.

Bu çalışmada göç olgusu ekseninde ayrıca mevsimlik tarımda çalıştırılan ya da çalıştırılma riski altında bulunan çocuklar açısından, çalışma hayatının olumsuz etkilerine de dikkat çekilmiştir. Ancak bu sorunun önlenemesin de hukuki perspektifin tek başına yeterli olamayacağını söyleyebiliriz. Mevsimlik tarım döngüsünde tüm yetişkin aile bireylerinin çalışmasına rağmen çocukların çalıştırılmasının da en önemli nedenleri; yoksulluk ile asgari geçim şartlarının yeterli olmamasıdır. Bu doğrultuda literatürde *çalışan yoksulluğu* terimi karşımıza çıkmaktadır. Bu durum mevsimlik tarım ve diğer sektörler hem de dünyadaki diğer ülkeler açısından geçerli olduğunu belirtmek de yanlış olmayacaktır (Erdogdu, Kutlu, 2014, s.76-77). Bir başka ifadeyle küresel sermayelerin kendi ülkelerinde yapamadıkları hak ihlallerine yol açan üretimi, geliştirmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler üzerinden gerçekleştirdiklerini söyleyebiliriz. Çocuk işçiliğinin önlenmesi kapsamında birtakım sertifikalar ya da denetleme mekanizmalarıyla yürütülen çalışmalar ise ne yazık ki gerçekçi çözümler ortaya koymamaktadır. Aslında bu çözümler yerine bir üründe üretim maliyetleri üzerinden çocuk emeğinin olup olmadığının hesaplanabilir olması, çocuk işçiliğinin önlenmesinde gerçekçi bir ilk adım olabilir. Bu şekilde insan hakları onuruna yakışır bir yaşam için çalışmanın karşılığı olan geçimin ne olması gerektiği yönünde de sosyal politikalar üretilebilir.

Uluslararası sözleşmeler tüm dünyada çocukların bu anlamda haklarını korumakla yükümlü olduğundan çocuğun iyi olma hali perspektifiyle uygulanmalıdır. Sermaye sahibi küresel güçler kendi ülkelerinde çocuklar için bir iyi olma hali oluşturmaya çalışırken diğer ülkelerde bu hali görmezden gelerek bir anlamda çocuğun iyi olma halini ihlal etmektedirler. Bu da her çocuğun sahip olduğu eşit bir şekilde yaşama hakkını ihlal eden başlıca bir insan hakları sorunudur. Bu nedenle çocuklar aynı zamanda eşit bir yaşama erişememekte ve bu düzen içerisinde çalıştırılmakta ya da çalıştırılma riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Adana Örneği

Türkiye’nin Çukurova Bölgesi’nde mevsimlik tarım işçiliğiyle ilgili çalışmalar yıllardır devam etmektedir. Kalkınma Atölyesi, Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi ve Mevsimlik İşçi Göçü Ağı, UNICEF, Hayata Destek Derneği gibi kurumların benzer şekilde alandaki birikime katkı sunan çalışmaları mevcuttur. Bu bölgede toprağın bereketi ve bu bereketin ardında gizlediği yoksulluk nedeniyle zehirli oluşu üzerine zaman zaman birçok yayın yapılmıştır. Bölgeye yılın belirli ayları belirli ürünler için Türkiye’nin dört bir yanından daha iyi bir yaşam adına, tarım işçiliği yapmaya gelen bireylerin çalışması *mevsimlik gezici tarım işçiliği* (Kalkınma Atölyesi, 2013: 15) olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu makalenin kapsamı olan Adana’da son zamanlarda gezici tarım işçiliğinin yalnızca kendi içinde yapılma halinin giderek belirginleşme durumu önemli bir kırılma noktasının işaretidir. Bu belirginleşme dünyada en büyük insani krizlerden biri olan Suriye Krizi’yle birlikte de daha fazla görünür bir hal almıştır.

Adana bölgesinde mevsimlik tarım döngüsünün artık yalnızca kendi içerisinde gezici olması ve tarımdaki çalışmanın bölgede yılın tüm ayları sürmesi burada farklı bir tarım işçiliğinin oluşmasına neden olmuştur. Suriye Krizi sonucunda ise Adana bölgesindeki mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir bölümünü artık mülteci bireyler oluşturmaktadır. Göç kavramının; farklı nedenlere bağlı olarak yerinden edilmesiyle ortaya çıkardığı insan hakları ihlalleri, küreselleşen dünyada her geçen gün artmaya devam etmektedir. İnsanlık tarihi kadar eski bu sosyal olgu siyasal, ekonomik, dini, sosyal ya da diğer nedenlere bağlı olarak bireylerin veya toplulukların yaşamlarının tamamını veya bir kısmını mevcut yaşam alanlarından başka bir yerde geçirmek üzere yer değiştirmelerinin bir ifadesidir. Göç kavramı yalnızca fiziksel bir yer değiştirme de değildir. Aynı zamanda psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve politik boyutları olan karmaşık bir süreçtir. Tam da bu yüzden yalnızca göç eden toplulukla ilişkili bir süreç olmayıp göç edilen yerdeki toplulukla başlayan yeni bir tür ilişkinin, yani yeni bir yaşamın, bir arada olma geleceğinin de kurgusudur. Makalenin öznesi olan çocuklar açısından tüm bu süreçlerden etkilenme durumu, büyüme ve gelişim süreçlerinin devamında önemli bir insan hakları sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Göç kavramının zorunlu bir şekilde gerçekleşmesi bireysel ve sosyal açıdan farklı etkileri olan sonuçlara yol açabilmektedir. Bireylerin istekleri ve iradeleri dışında mecbur bırakıldıkları göç, psikolojik ve sosyolojik kırılmalarla birlikte çeşitli travmalara neden olmaktadır (Pekcan, 2015).

Göç olgusuyla birlikte doğrudan ortaya çıkan *mülteci kavramı* da 1951 Cenevre Sözleşmesi’ne göre;

ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin

korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen kişi

şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ve 1967 Protokolü'ne coğrafi sınırlama koymuştur. Bu nedenle Türk hukukuna göre; mülteci "Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle" iltica talep eden kişiye verilebilecek bir statü iken şartlı mülteci "Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar nedeniyle" iltica talep eden kişiye verilebilecek bir statüdür. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) da ikincil koruma statüsünü "Mülteci veya şartlı mülteci olarak nitelendirilmeyen" şeklinde tanımlamıştır. Türkiye'de hukuki statü olarak mülteci şeklinde tanımlanamayan Suriye Krizi'nden etkilenen bireyler ise 2013 yılındaki 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Kanunu'nun kabulü ile *geçici koruma* statüsü almıştır. Ancak Türkiye'de pek çok sivil toplum kuruluşu, üniversiteler ve bağımsız diğer örgütler geçici koruma statüsündeki Suriyeli mülteciler (Bilgi Üniversitesi, 2018) tanımını kullanmayı tercih etmektedir ve bu nedenle bu makalede de Suriye Krizi'nden etkilenen bireyler mülteci olarak ifade edilmektedir.

Suriye Krizi ile ülkemize göç etmek zorunda kalan bireyler arasından özellikle çocukların savaş ve göç travması ile yerinden edildikleri olgu; haklar temelinde bir kurgunun önemini ortaya çıkarmaktadır. 2011 yılından bu yana Türkiye'ye göç etmek zorunda bırakılan mülteci bireylerin sayısı 19 Mart 2020 tarihi itibarıyla toplam 3 milyon 587 bin 779 kişidir. Bu kişilerin 1 milyon 657 bin 936'sını (%46,61) 0-18 yaş arası çocuklar oluşturmaktadır. 0-18 yaş arası çocukların ve kadınların toplam sayısı ise 2 milyon 530 bin 547'dir (Mülteciler Derneği, 2020). Çalışmanın tarihi olan 2017 verilerinde ise toplam sayı yaklaşık 3,5 milyondur. Aynı şekilde sayının neredeyse yarısı 0-18 yaş arası çocuklardan oluşmaktadır. Makale kapsamı Adana'da ise resmi rakamlar; 172 bin 106 kişidir. Ayrıca bu verilerden Adana'nın göç edilen şehirler arasındaki sıralamada ilk beş il içerisinde yer aldığına ulaşılmaktadır. Bu makalede göçten etkilenen topluluklar; Suriye Krizi nedeniyle zorunlu bir şekilde yerinden edinilen bireyler ve Türkiye'de yine birincil neden olarak yoksulluğa bağlı olarak göç etmek zorunda kalan (çoğunluğu Şanlıurfa ili) mevsimlik tarım işçilerinden oluşmaktadır.

Makalede belirtilen tarih ve çalışmadan ulaşılan bireylerin yaklaşık %85'ini mülteci topluluk oluşturmaktadır. Bu da bize özellikle bölgedeki mülteci bireylerin; gezici olan işçiliğinin kalıcı bir döngüye dönüşerek kendi sınırları içerisinde yer değiştirdiğini ifade etmektedir. Ancak bu geçiciliğin mülteci bireyler ile sınırlandırıldığını belirtmek doğru bir alan bilgisi sunmaz. Alandaki saha çalışmaları yaklaşık 10-15 senedir buraya göç etmiş ve burada geziciliği kendi sınırları içinde devam ettiren ya da kışları Adana'nın merkezinde geçirerek yılın diğer ayları çadır

kurulumu ile gezicilik yapılan Türkiye’nin farklı illerindeki aileleri de kapsamaktadır. Suriye Krizi ile başlayan süreçte ise özellikle son yıllarda mülteci bireylerin alandaki popülasyonu büyük oranda değiştirdiğini söylemek yanlış olmaz (Bilgi Üniversitesi, 2017: 3).

Acil durumlarda çocukların ihtiyaçlarının karşılanması adına ve zarar görmüş topluluklarla çalışırken bir ilk müdahale yöntemi olan çocuk dostu ortamlar (UNICEF, 2011: 2) bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde de uygulanmıştır. Geçici çocuk dostu kurulum ile belirtilen tarım bölgesindeki çadır yerleşiminde 5-12 yaş grubunda yer değiştirmeye bağlı aylardaki yoğunluklara göre yaklaşık 120 çocuk ile psikososyal destek aktiviteleri yürütülmüştür. Bu aktiviteler sırasında Suriye Krizi ile zorla yerlerinden edilen ve Türkiye’de mevsimlik gezici göç ile iç göç etmek zorunda kalan çocuklar yer almaktadır.

Temel Bulgular

Bu makale; 2017 Mayıs’ından Temmuz’a kadar Adana’nın Seyhan ilçesi Çaputçu Mahallesi’nde Hayata Destek Derneği tarafından gerçekleştirilen Mevsimlik Gezici Tarımda Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Projesi (Hayata Destek Derneği, 2017) kapsamındaki saha gözlemlerini göç bağlamında inceleyerek temel bulguları yorumlamıştır. Üç ay süren projede 5-12 yaş grubunda yaklaşık 120 farklı bireye ulaşılmıştır. Bireylerin %55’ini oğlan ve %45’lik dilimini kız çocukları oluşturmuştur. Göç bağlamındaki bireylerin yaklaşık olarak %85’i mülteci ve %15’i Türkiye’de yaşayan bireylerden oluşmuştur. Mülteci bireylerin göçe mecbur kaldıkları yerler Suriye’den Halep, Şam, Resulayn ve Kamışlı’dır. Adana bölgesinde çalışmanın başlangıcında yaklaşık 350-400 arasında olan mülteci birey sayısı mevsimlik gezici tarım döngüsünde giderek azalmıştır. Türkiye kapsamında mevsimlik gezici tarım için göç eden yerler ise Şanlıurfa’nın Viranşehir, Haliliye ve Eyyübiye ilçeleridir. Aynı şekilde çalışmanın başlangıcında yaklaşık 50-100 arasında olan bireylerin sayısı giderek azalmıştır. Genel olarak göç eden mülteci birey tüm bireyler içerisinde %80’lik grubu temsil ederken Türkiye’deki bireylerin dağılımı da %20’yi temsil etmektedir. Bireyler arasında yaklaşık %60 oranında Arapça, %30 oranında Kürtçe ve %10 oranında Türkçe konuşulurken Arapçanın çoğunlukla ortak dil olarak benimsendiği anlaşılmıştır. Bu proje kapsamında, zorunlu bir şekilde farklı nedenlere bağlı kalarak mevsimlik gezici tarım döngüsüne katılan bireylerin çocukları için yaşam alanlarında geçici kurulum yoluyla psikososyal destek aktiviteleri yürütülmüştür. Çaputçu çadır yerleşiminin sonundaki bir alan çocuk güvenliği açısından uygun şekilde tasarlanmış ve geçici çocuk dostu kurulumu; iki çadır ve bir taşınabilir konteyner ile gerçekleşmiştir. Sahada çocuklara yönelik psikososyal destek aktiviteleri yürütmekle sorumlu dört meslek elemanı ve bir proje sorumlusu üç ay boyunca birlikte çalışmıştır. Bununla birlikte özellikle ailelere ve diğer ilgili yetişkinlere yönelik farkındalık oluşturacak ve mevcut

kapasiteyi artıracak çalışmalarını yürütmekle sorumlu bir meslek elemanı da sahada yer almıştır. Çocuklarla yürütülen çalışmalarda bir yandan çocuk hakları ekseninde çocuğun üstün yararı ilkesiyle hareket edilirken bir yandan da bütüncül bir yaklaşımla aileler ve diğer yakın çevre gruplarıyla çalışılmıştır. Bu aktivitelerle temelde çocuğun iyi olma halinin mevcut durumdan daha iyi bir hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bunlar;

- sağlık,
- risk ve güvenlik,
- ev ve çevre (çadır ve çevre),
- maddi durum,
- eğitim,
- katılım,
- ilişkiler ve öznel iyi olma hali göstergeleridir.

Ancak bu göstergelerin aktarımı saha çalışmasındaki faaliyetleri takip ettiği için belirtilen sıralamada ilerlememektedir. Bu durum herhangi bir sorun oluşturmamakla birlikte mevsimlik gezici tarım sahasında iyi olma halinin öncelikli göstergelerinin bu çalışmada hangi sıralamada ortaya çıktığını aktarmaktadır.

Sağlık, Maddi Durum, Risk ve Güvenlik Göstergeleri

Psikososyal müdahale aşamalarında belirtilen birinci aşamadaki; temel hizmetler ve güvenlik ve makaledeki kavramsal çerçevenin teorisini oluşturan çocuğun iyi olma hali göstergelerindeki; sağlık, maddi durum, risk ve güvenlik saha çalışmasının ilk aşamasını oluşturmuştur. Bu başlıklar altında mevcut durum ve yapılan çalışmalar aktarılacaktır: Çaputçu çadır alanı yolun sağın ve soluna ayrılarak kurulmuştur. Hem Şanlıurfalı hem de Suriyeli ailelerin bulunduğu bir bölgedir. Bu bölge yakınlarındaki diğer çadır alanlarıyla kıyaslandığında neredeyse yerleşimin en kalabalık olduğu yerdir. Bölgede hem Suriyeli hem Şanlıurfalı ailelerden sorumlu olan tarım aracı ya da elçi olarak adlandırılan kişi Şanlıurfalı bir bireydir. Bu kişi yaklaşık 30 yıldır mevsimlik tarım döngüsünde bir tarım aracı olması şu sözlerle ifade etmektedir:

30 senedir bu işin içindeyim. Ben de çocukken başlamıştım çalışmaya. Siz de görüyorsunuz nasıl bir iş olduğunu. Yaşamak mı bu? Başka çaremiz yok ama yapacak da başka bir şey yok. Daha iyi de olmaz. Çocuklar da bizimle birlikte... Okula gitseler bile devam edemiyorlar. Belki iki ay ya da üç ay kalacağız sonra başka yere, oradan da başka yere. Nasıl gitsinler?

Bölgede çalışmanın yapılmasına yönelik saha öncesi ihtiyaç analizi için görüşme yapılan ilk kişi tarım aracı (elçi) olmuştur. Bu bölgede düzenli yerleşim yapıldığı ve aslında temel insan hakları ve yaşam şartları açısından diğer çadır alanlarıyla benzer acil ihtiyaçların olduğu belirtilmiştir. Diğer yerlerle

kıyaslandığında bu bölgenin köy merkezine, sağlık ocağına ve bölgedeki okula daha yakın bir konumda olması temel ihtiyaçların karşılanması noktasında bir kolaylık sağlamaktadır. Saha çalışmasında öncelikle tüm çadırlar hızlı bir şekilde ziyaret edilerek hem tanışmaya hem de acil temel ihtiyaçların neler olduğunun belirlenmesine yönelik görüşmeler yapılmıştır. Ailelerden sonra köy muhtarı, köydeki okul yönetimi ve öğretmenleri, METİP Koordinatörü ve diğer ilgili kurum ve kişilerle de görüşmeler yapılarak bu süreç tamamlanmıştır. Hemen hemen tüm görüşmelerde mevsimlik gezici tarım işçiliğinin uzun süredir var olan sorunlarıyla birlikte özellikle Adana bölgesinde artık kalıcı bir hal aldığı, temel yaşam koşulları açısından da afet koşullarını gösteren bir tablo içinde bulunduğu ve yapılan çalışmaların da ne yazık ki yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Bu tabloda en çok etkilenen grubun çocuklar olduğunun da altı çizilmektedir. Özellikle METİP kapsamında konteyner tahsisi ve yerleşim açısından sorunlar yaşanmış ve yaklaşık 2-3 yıl önce bunların tümü alana yerleştirilemediği için başka bir alana atıl bir şekilde bırakılmıştır. Bu açıdan konteyner uygulaması aslında yanlış denemeler sonucunda başarılı olamamıştır.

Mevsimlik tarım işçileri ücretlerini iş bitiminde toplu aldıklarını ancak bununla da ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını belirtmişlerdir. Herhangi bir sözleşme ya da sigortaları yoktur. Mültecilere her ne kadar tarımda çalışma muafiyeti tanınmış olsa da tarımın genel olarak kayıt dışılığı ve de mülteci bireylerin kimliksiz olması durumları pek çok açıdan zorluk yaşamalarına neden olmaktadır. Geçimlerini genelde elçiden aldıkları borçlarla sürdürebilen tarım çalışanlarının çalışma ücretleri de çoğunlukla ancak bu borcu karşılayabilmektedir. Özellikle Suriyeli mülteciler 12 yaş ve üzeri çocuklarını da geçinmek için çalıştırmak zorunda kaldıklarını aktarmışlardır. Şanlıurfa aileler için de çocukların çalıştırılma durumu bu şekilde olumsuz başa çıkma stratejisi olarak uygulanmaktadır.

Temel yaşam koşullarına yönelik mevcut duruma bakıldığında ise şunlar görülmektedir: Ailelerin yaşam alanları yaklaşık 4 metrekare büyüklüğünde tek bir bölüm olan bez çadırlardan oluşmaktadır. Çadırlar alt zeminde herhangi bir düzleştirme çalışması olmadan kurulmuştur. Tüm aile bireyleri yaşamlarını tek bir alanda geçirmek zorundadır. Elçinin çadırının yanında, kurulu tuvalet-banyo ve çamaşır yıkama ihtiyaçlarına yönelik yaklaşık üç yıl önce METİP kapsamında Seyhan Belediyesi tarafından verilen iki adet konteyner bulunmaktadır. Ancak bu konteynerler elçi ve ailesinin kullanımına aittir. Diğer aileler tuvalet ve banyo ihtiyaçları için kendi çadırlarının dışında bireysel olarak kullandıkları ayrıca çadırlar oluşturmuşlardır. Ailelerin temiz suya erişimi çadır alanının arkasındaki su kanalından sağlanmaktadır ve sınırlıdır. Bu suyun kalitesine dair ilgili kamu kurumlarına yapılan analiz başvurusuyla ilgili olumlu bir sonuç alınamamıştır. Yani suyun temizliği de tartışmalı bir konudur. Aileler elektriğe de elçinin çadırından çektikleri ek kablolarla erişebilmektedir. Ödemeler de elçiye yapılmaktadır. Çünkü

mevsimlik tarım işçileri senenin tümünü burada geçirmelerine rağmen bir ikamet hakkına sahip değillerdir.

Yemek pişirme, çamaşır yıkama ve banyo ihtiyacı için gerekli olan sıcak su ise odun ateşi ile sağlanmaktadır. Tam da bu noktada beslenme ve hijyen sorunları ortaya çıkmaktadır. Yetişkinlere göre de bu iki konuda daha hassas bir konumda bulunan çocuklar açısından bu ortaya çıkan yetersizlikler gelişimsel olarak pek çok soruna neden olmaktadır. Fiziksel ve zihinsel gelişim başta olmak üzere bu durumun psikososyal gelişim açısından da birçok soruna yol açtığını saptamak mümkündür. Bununla birlikte pek çok sağlık sorunu da tespit edilmiştir. Tespit edilen sağlık sorunlarıyla ilgili öncelikli olarak Halk Sağlığı Merkezi ile görüşmeler gerçekleştirilip daha sonra alanda sağlık taramasının yapılması sağlanmıştır.

Çocuklar için sağlıklı ve güvenli olmayan bu yaşam alanı aynı zamanda çocuğun gelişim sürecinde önemli bir araç alan oyun kavramını da saha dışında bırakmaktadır. Çocukların oyun alanı olarak su kanallarının etrafını ve havalar ısınmaya başladığında yine bu su kanallarını serinlemek amacıyla kullanmaları zaman zaman tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Eğitim hakkı her ne kadar hem uluslararası hem de ulusal hukuk ile güvence altına alınmış olsa da alanda hemen hemen tüm çocukların bu hakka erişemediği görülmektedir. Daha önce de vurgulandığı üzere bu çalışmanın büyük bir kısmını Suriye'den gelen mülteci bir grup oluşturmaktadır. Yaklaşık 2-3 yıldır bu çadır bölgesinde yaşayan ailelerin çocukları neredeyse okula hiç gitmemektedirler. Şanlıurfa'dan gelen ailelerin çocukları ise okula gidebilmekte ama bu durum ailelerin yoksulluğa bağlı çocukların çalışması ile sonuçlandığından düzenli bir şekilde devam edilememektedir. Ailelerin okur-yazarlığı oldukça düşüktür ve aileler okuma-yazma öğrenme konusunda özellikle kadınlar oldukça isteklidirler. Bu doğrultuda kendilerine verilebilecek her türlü programa katılabileceklerini dile getirmişlerdir. Suriye'de yaşadıklarını ve buraya adeta sürüklendikleri bu zaman dilimini "Keşke yazabilseydim." sözleriyle ifade eden Zehra Abla "Bizim için de bir okul açar mısınız?" sorusuyla bir anlamda okumaya ve yazmaya ne kadar çok ihtiyaç duyulduğunu kendi cümleleri ile de belirtmiştir.

Öznel İyi Olma Hali, Katılım, İlişkiler ve Eğitim Göstergeleri

Bu bölümden itibaren öznel iyi olma hali, katılım, ilişkiler ve eğitim boyutlarına yönelik mevcut durum ve yapılan çalışmalar aktarılacaktır: Bu çalışmadaki saha kurulumu Mayıs ayının ilk iki haftasından sonra gerçekleşmiştir. Bu iki hafta, kurulum yapılacak alanın çocuk güvenliği açısından risklerini minimum seviyelere çekmeye ve temel ihtiyaçların sağlanmasına yönelik çalışmalara ayrılmıştır. İlk iki hafta bir yandan çadırların kurulumu yapılırken bir yandan da çocuklarla iki saatlik aktiviteler yapılmıştır. Bu aktivitelerle hem tanışma hem de güvenli bir bağ oluşturulabilmesi amaçlanmıştır. Genellikle; şarkı, ritim ve oyun eşliğinde içerikler uygulanmıştır.

Tanışma sırasında bir grup çocuk orada kalıcı bir okul kurulacağını düşünmüştür. Çünkü bu çocuklardan hiçbiri üç yıldan bu yana düzenli bir şekilde okula gidememiştir. Savaş öncesi Suriye'sinde normal bir yaşamı olan bu çocukların tüm yaşamı savaşın ve göçün gölgesinde yeniden şekillenmek zorunda kalmıştır.

İlk zamanlar hem Arapça hem de Türkçe bilen çocuklar, kurulan her dairede saha sorumluları ile iletişim kurmak anlamında dil bilmeyen akranları için tercümanlık konusunda destek olmak istemişlerdir. Böylece her gün birlikte öğrenmeye yönelik kurulan bu alan bu desteklerle olabildiğince geliştirilmiştir. Şarkılar öğrenilmiş, şirler okunmuş ve oyunlar oynanmıştır. Tüm aktiviteler çocukların hem öğrenmelerine hem de mutlu olmalarına neden olmuştur.

Bu aktiviteler çadır bölgesinde en uygun ve görece en güvenli alan seçilerek uygulanmıştır. Bu şekilde psikososyal destek aktiviteleri de başlamıştır. Bu haftalar içerisinde daha çok tanışmaya yönelik eğlendirici aktivitelerle birlikte şarkı, sayı, tahmin edebilme, kas becerileri oluşturma, motor duyularını pekiştirme gibi öğrenmeye yönelik etkinliklere de yer verilmiştir. Ancak yaş ayrımı yapılamadığı için aktiviteler tüm yaş gruplarıyla (5-12 yaş) bir arada uygulanmıştır. Bu durumun avantajları kadar dezavantajları da olmuştur. Diğer taraftan alandaki çocukların aktivitelere olan ilgi ve istekleri çok fazla olduğu için bu motivasyon gelecek aktivite seçimlerinde ve psikososyal destek programını değerlendirmede bir basamak oluşturmuştur.

Üçüncü haftaya gelindiğinde alan çocuk dostu alan anlayışıyla çocuk güvenliğine uygun bir şekilde bir konteyner ve iki çadır kurulumuyla tamamlanmıştır. Seçilen alanın zemin düzleştirme, su ihtiyacı için depo tahsisi ve su kanalına yönelik ayrımı belirginleştiren set çekimi çalışmaları uygun bir biçimde yapılmıştır. Bununla birlikte hava şartları doğrultusunda konteyner önüne bir branda çekilerek gölgelik bir oyun alanı da oluşturulmuştur. Hafta içi her gün sabahları ve öğleden sonraları ikişer saatlik programlar çerçevesinde çocuklarla bir araya gelinmiştir. Sabahları güne müzik ve egzersiz etkinlikleri ile başlanmıştır ki bu etkinlik tüm çocuklar tarafından en çok sevilen etkinlik olmuştur. Çocuk dostu alan anlayışıyla gerçekleştirilen kurulumdan sonra çocuklar 5-8 ve 9-12 yaş grubu olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Çocuklar tarafından 5-8 yaş grubu Yıldızlar ve 9-12 yaş grubu Kartallar olarak adlandırılmıştır. Bir arada olma anlayışıyla grup kuralları hep birlikte oluşturulmuş ve herkesin bu grubun bir üyesi olduğu aidiyetini geliştirebilmesi için de birlikte el baskısı yapılmıştır. Bembeyaz bir örtünün üstüne yapılan "El Baskısı Aktivitesi" alanın en görülür yerine asılmıştır. Bu şekilde hem çocuklar hem de sahadaki uzmanlar her gün gelmeye başlanılan bu alanı sahiplenmeye başlamıştır. Grup içinde aktivite malzemelerinin korunması, çevrenin temizliği gibi konularda da birtakım kurallar geliştirilmiş ve bu doğrultudaki sorumluluklar çocuklar arasında eşit bir şekilde paylaşılmıştır.

Psikososyal destek programı her bir çocuğun ihtiyaç duyduğu alan dikkate alınarak ve alan çalışması sonrasında özellikle çocukların eğitime erişiminin sağlanması açısından 5-8 yaş grubu için okul öncesi ve 9-12 yaş grubu için de eğitim dönemindeki program içerikleriyle desteklenerek ve süreç içerisinde de geliştirilerek uygulanmıştır. Her iki grup içinde de çocukların resim yapma, boyama ve el becerilerini geliştirici aktiviteleri beğendikleri gözlemlenmiştir. Buna karşın betimsel ya da düşünme ve yorumlama açısından oluşturulan bir nesneyi tanıma, anlatma ya da hikâye tamamlama gibi aktivitelerde görece sıkıldıkları ve bu aktiviteleri yapmaktan kaçındıkları fark edilmiştir. En başta farklı nedenlere bağlı göç, sağlıklı ve güvenli bir ortamda olması gereken gelişimsel dönem içerisinde olunmaması, okul tanışıklığı olma halinin gruplara göre değişmesi ve dil bariyeri gibi etkenler bu durumun başlıca nedenleri olarak görülmüştür. Özellikle dil açısından Suriye ve Şanlıurfa'da yaşayan bireylerde Arapçanın ortak dil olmasının kolaylaştırıcı olacağı düşünülse de bu şekilde olmadığı gözlemlenmiştir. Mayıs ayının sonuna doğru alanda kadın çalışmaları da başlamıştır. Çocuklar dışındaki aile bireyleri de yapılan çalışmalara büyük bir ilgi göstermiştir. Özellikle kadınların kendilerini geliştirmeye, çeşitli konularda bilgi sahibi olmaya duydukları ilgi dikkat çekmiştir. Aynı zamanda kadınların eşlerine yönelik toplumsal cinsiyet eşitsizliği kapsamında tanımlanabilecek konularda bilgilendirmeler yapılması yönünde de talepleri görülmüştür.

Haziran ayında 9-12 yaş grubunun okuma-yazma öğrenme isteği üzerine harf öğrenme aktivitesi yapılmaya başlanmıştır. Bu aktiviteyle hem alandaki potansiyel desteklenmekte hem de gelecek açısından çocukların okula hazır olma durumu yerine getirilmeye çalışılmıştır. Çocukların bir kısmı ilk haftalarda birbirlerine karşı öfke duymaktaydı ve zaman zaman psikolojik şiddet yerini fiziksel şiddete de bırakmıştır. Ancak çocuklarla yapılan bireysel ve grup görüşmeleri neticesinde çocukların bu davranışlarını azalttıkları gözlemlenmiştir. Günlük kullanılan kelimelerin öğrenilmesiyle çocuklarda Türkçe dilbilgisi yavaş yavaş gelişmiştir. Çocukların "Günaydın, Merhaba, Nasılsın, Öğretmenim" vb. kelimelerle rahatlıkla iletişim kurabildikleri gözlemlenmiştir. Çocuk dostu alandaki çalışmalara hem aileler hem de çocuklar yoğun ilgi göstermişlerdir. Örneğin, bu çalışmaları duyan başka köyde yaşayan bir baba, her sabah traktörü ile iki kızını alana getirmiştir. Benzer şekilde sahaya uzaklığı yaklaşık iki km olan başka bir başlangıç noktasından yola çıkan çocuklar da büyük bir neşe ile saha çalışanları eşliğinde her sabah yürüyerek sahaya gelmişlerdir.

Kadın çalışmaları ile alandaki tüm kişilerin bilgisi ve durumuna erişebilmiştir. Kadınlarla birlikte, çocukların iyi olma hallerinin anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca her hafta belirlenen ortak konularda seminerler düzenlenmiştir. Bu seminerlerin konusu; mevsimlik tarımda kadın, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuk hakları, çocuk ihmali, çocuk işçiliğinin olumsuz etkileri, erken yaşta zorla

evlilik, Türkiye'de Suriyeli bireylerin hukuki olarak hakları, sağlığa erişim vb. dir. Çalıştıklarından dolayı erkeklerle yalnızca bir akşam bir araya gelinebilse de bu etkinliğe hemen hemen alandaki herkesin katıldığı görülmüştür. Yapılan sohbetler sonrasında çalışmalara katılmayanlara, bugüne kadar neler yapıldığı aktarılmıştır. Sonrasında herkesin ortaklaşabildiği bir müzikte oyunlar oynanmıştır. Bu anı her yaştan bireyin eşitlendiği bir an olarak yorumlamak mümkün olmuş ve bir anlamda müzik herkesi belli bir an bile olsa eşitlemiştir.

Alanda önemli bir sorun olan hijyene dikkat çekmek amacıyla Hijyen Atölyesi düzenlenmiştir. Her çocuğun bu atölyede kişisel hijyenini sağlayacak bir kiti de bulunmuştur. Bu etkinliğe çok fazla ilgi gösteren çocuklara sonraki günlerde kişisel öz bakımlarıyla ilgili sorular sorularak bu alan pekiştirilmeye çalışılmıştır. İkinci ayın sonlarına doğru; çocukların alana karşı aidiyet oluşturdukları, grup kurallarını benimsedikleri, çevreye karşı daha duyarlı davrandıkları (aktivite ortamlarını), verilen malzemelere tüm grup olarak sahip çıktıkları, yaptıkları aktivite sonucunda ürünleri büyük bir istek ile eve götürmek istedikleri görülmüştür. Çocuklar boya, kalem, kâğıt, oyun hamuru, renkli kartonlar vb. malzemelerle karşılaşma anlarında da oldukça mutlu ve heyecanlanmıştır. Çalışmalar ilerledikçe, çocukların sevdikleri ve sevmedikleri alanlarla ilgili de daha net fikirler edinilmiştir. Yapılan resim çalışmalarlarıyla yaşadıkları koşullar içinde nasıl hissettiklerine, hayallerine ve nerede olmak istediklerine dair çıkarımlarda bulunulmuştur.

Her güne bir şarkı eşliğinde başlanması bir yanda çocukların müzikle iyileşme hallerini olgunlaştırırken bir yandan da dil becerilerini geliştirmiştir. Diğer yandan ana dillerinde hikâye tamamlama aktiviteleriyle çocuklara psikososyal açıdan da destek sağlanmıştır. Psikososyal Gelişim Kuramı bireyde sevilmenin ve değerli bir birey olduğu duygusunu geliştirebilmenin özgüven gelişimine olumlu katkısı olduğunu göstermiştir. Alan çalışması süresince sosyal, duygusal ve bilişsel anlamda olumlu gelişmeler gözlemlenmiştir. Çok önemli bir diğer nokta da çocukların hissettikleri duyguları saha çalışanlarına rahatlıkla ifade edebilmeleri olmuştur. Hayal dünyaları ve yaratıcılıkları yapılan hikâye ve diğer aktiviteler ile pozitif bir ilerleme göstermiştir. Buldukları koşullarda yaşanan travmatik durumlara karşı farkındalık düzeyleri görece iyileşmiştir.

Gerçekleştirilen çocuk hakları atölyesiyle hak kavramı ve her çocuğun temelde sahip olduğu haklar aktarılmaya çalışılmıştır. Bu atölyede, çocuklar hak kavramını bir filin veya bir kedinin hakkından yola çıkarak ifade etmişlerdir. Örneğin çocuklardan biri hastalanan bir kedinin de herkes gibi hastaneye gitme hakkının olması gerektiğini söylemiştir.

Psikososyal destek aktiviteleri içerisinde çocuklar en çok "Arkadaşlık ve Fotoğrafçılık Aktivitesi"nde mutlu olmuştur. Çocuklar öncelikle bir arkadaşlık çerçevesi oluşturmuş ve sonra bunu istedikleri şekilde süslemiştir. Arkadaşlık üzerine bir konuşma çemberi yapmış ve sonrasında çocuklar hem birbirlerini hem

de arkadaşlarıyla birlikte fotoğraflarını çekmişlerdir. Fotoğraflar basılıp çocuklara verildiğinde yüzlerinde beliren mutluluğu görmek birçok eksığe rağmen bu anın ne kadar önemli olduğunu düşündürmüştür. Çoğu çocuk fotoğraflarını terk etmek zorunda kaldıkları evlerinde bırakmıştır ve belki de uzun bir aradan sonra ilk kez yeniden bir fotoğrafa kavuşmuştur.

"Konuşma Haritası" aktivitesi ile çocukların kendilerini nasıl ve nerede güvende hissettiklerinin anlaşılması ve buna göre önlemler alınması sağlanmıştır. Bir yolculuk esnasında (evden-aktivite alanına) hangi alanda güvende oldukları, mutlu hissedip hissetmedikleri, korktukları ya da değiştirmek istedikleri şeylerin neler olduğu öğrenilmiştir. Çocuklar bazen aile içindeki bir bireyden bazen de çadırların olduğu yerlerden korktuklarını ifade etmişlerdir. Su kanallarının olmamasını isteyenler de olmuştur. Sihirli değnek atölyesi ile neyi değiştirmek istiyorlarsa onu değiştirmiş ve çadırlar ev olmuştur. Bulutlar bir yaşam alanı, motorlar da her yere gidilecek bir araç ve sonra okullar olmuştur. Odalar, mutfaklar tabii savaşılar da yok olmuştur tek bir sihirle. Günden güne büyüyen çocuklar hayal dünyalarıyla tertemiz hikâyeler anlatmaya devam etmişlerdir.

Haziran ayının bitmesi ve son aya doğru geçişle birlikte saha kapanış dönemine de girilmiştir. Bu süreçte çocuklar ve aileleri ile saha çalışanları arasında güçlü bir bağ oluşmuştur. Fakat, sahada sona yaklaşmış ve çocuklarla vedalaşmaya da çok az zaman kalmıştır. Saha kurulumu ne kadar incelik gerektiriyorsa saha çalışmasının bitişi de aynı derece de özen gerektirmiştir. Bu doğrultuda saha çalışmasının bitişine doğru sahadan ayrılma gerekçeleri, ihtiyaç duyulan iletişim ile hem çocuklara hem de ailelere aktarılmıştır. Bu aktarım çocukların empati kurabilecekleri sözcüklerle en doğru şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Tüm bunlarla birlikte bu ihtiyaçların sağlanması adına sürdürülebilir bir çerçeveden okul kayıtları ve takibi yapılması gereken çocuklar için de yönlendirme çalışmaları yapılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Psikososyal açıdan gelişim dönemleri içerisinde 5-12 yaş grubu çocuklar ile çalışılmıştır. Çocuklara yönelik yürütülen aktivitelerin temelini psikososyal destek aktiviteleri oluşturmuştur. Bu çalışmada göç olgusu ekseninde ayrıca mevsimlik tarımda çalıştırılan ya da çalıştırılma riski altında bulunan çocuklar açısından çalışma hayatının olumsuz etkilerine de dikkat çekilmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturan çocuğun iyi olma hali göstergeleri dikkate alınarak bu makalede, insan hakları ihlalleri göç kavramının farklı nedenlere bağlı olarak ortaya konulan yerinden edilme üzerinden tartışılmıştır. Politik ve ekonomik nedenlere bağlı zorunlu bir göç olan mevsimlik gezici tarım işçiliğinin afet koşullarında yaşam olgularını birebir taşıdığı temel bulgularda aktarılmıştır. Bundan yola çıkarak sonuç bölümünde mevsimlik gezici tarım döngüsünde yaşananlar doğrultusunda mevcut durumunun iyileştirilebilmesi için yapılması gerekenlere odaklanmaya çalışılmıştır.

Maddi Durum Göstergesi Sonucu

Mevsimlik gezici tarım sahasında maddi durum göstergesinde; mülteci bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada bile zorlandıklarını söyleyebiliriz. Tek geçim kaynağı olan mevsimlik tarımda sürekli borçlu olma halleri ailelerin esasında aşgari anlamda bile geçinemediklerini göstermektedir. Senelerdir bu döngüde yer alan Şanlıurfa'dan gelen bireyler için de aynı problemlerin mevcut olduğunu söyleyebiliriz. Mevsimlik gezici tarımda döngüsü adeta ailelerden çocuklara geçen bir kısır döngü halindedir. Bu kısır döngü hali yoksulluğa bağlı yoksunluğun da bir ifadesidir. Aşgari düzeyde bile olmayan maddi durum koşullarında ailelerin yaşadığı sorunlar yanında çocukların temel yaşam gereksinimleri de karşılanmamaktadır. Ayrıca bu tabloda çocuklar erken yaşta çalışma hayatına mecbur bırakılmakta bu da insan haklarının ihlali noktasında pek çok temel problemi ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle; sağlanamayan maddi durum göstergesi ve de mevcut çocuk işçiliği sorunu bu alanda nesnel ve öznel değerlendirme yapmayı kısıtlamıştır. Tüm bunların sonucunda özellikle mevsimlik gezici tarımda tüm aile bireylerinin çalışmasına rağmen yoksulluk sınırı ve zaman zaman altında yaşamaları temel bir insan hakları sorunudur. Bu sorunun çözümüne dair çalışma hayatının insan onuruna yakışır bir biçimde düzenlenmesine acilen ihtiyaç vardır. Bu düzenleme yapısal bir sorun olan çocuk işçiliğinin önlenmesi ve sivil toplum kuruluşlarının bu doğrultudaki çalışmalarını da destekleyecektir. Çalışma hayatında bireyin refahını önceleyen ücret politikaları da küresel sermayelerin üretim zincirindeki haksız kazanç ve kayıt dışılığını ortadan kaldıracaktır. Ayrıca bu doğrultuda sosyal yardımlara, ek desteklere ve diğer mekanizmaların sağlanmasına da ihtiyaç vardır. Sonuç olarak her bir çocuğun kendini gerçekleştirme ve iyi olma halinin sağlanmasında ihtiyaç duyduğu maddi durumun tespiti ile bunun uygulanması, uluslararası ve ulusal politika yapımcılarının öncelikli görev ve sorumluluklarıdır.

Ev ve Çevre, Risk ve Güvenlik Göstergesi Sonuçları

Mevsimlik gezici tarım sahasında ev ve çevre ile risk ve güvenlik göstergelerinde; bireylerin evleri yolun sağ ve solunda kurdukları çadırlardır. Su, barınma, elektrik, ısınma, hijyen vb. temel yaşam koşulları hem sınırlı hem yetersizdir. Bireylerin büyük çoğunluğu burada yaşamalarına rağmen bir ikamete sahip değildir. Bu doğrultuda herhangi bir abone ya da üyelik ihtiyacı elçi üzerinden karşılanmaktadır. Mülteci bireylerin çoğunun kimlik kayıtları ise yoktur. Mevsimlik gezici tarım sahasındaki bu durum bireylerin mevcut varlıklarına karşın görünmez olduklarını ortaya koyar. Göçün bir başka yıkıcılığı olan görünmezlik bireyleri en temel haklarından mahrum bırakır. Dört metrekairelik alanlarda birlikte yaşamak zorunda kalan ailelerin şüphesiz pek çok yoksunluğu mevcuttur. Kendine ait bir odanın mümkün olmadığı bu yaşam alanında çocuklar psikososyal gelişim açısından pek çok olumsuz etkiye maruz kalmaktadır. Ancak çocukların kendi çadır yaşam alanında psikososyal gelişim açısından maruz kaldığı olumsuz etkiler bir başka

çalışmanın konusu olabilir. Çocukların çalışmada zaman zaman belirttikleri gibi aile bireylerinden korkmaları, çadırlarını değiştirmek istemeleri veya sahada kurulan çocuk dostu alandan hiç çıkmak istememeleri gibi durumlar da çocuğun iyi olma hali göstergelerinin sağlanmadığını ortaya koyar. Su kanalı, bir otoyol varlığı, hijyen ve çevresel sorunlara dair kirlilik (çöplerin toplanmaması, ilaçlama yapılmaması vb.), güvenli olmayan ulaşım ve tehlikelere açık olma durumları risk ve güvenlik açısından da çocukların fiziksel, zihinsel ve psikososyal gelişimlerini olumsuz etkilemektedir. Çocukların çevrelerinin bu alanla sınırlı kalması ve mevsimlik tarımın hem yaşam hem çalışma hayatı açısından tam anlamıyla açık olması göçten etkilenen bireylerin travmatik süreçleri tekrar yaşamalarına da neden olabilmektedir. Yani, bireyin kendini tam anlamda güvende hissedemediği bu çevre, gelişimini de sekteye uğratacaktır. Tüm bunlar düşünüldüğünde koşullar mevsimlik gezici tarım sahalarında iş ve yaşamı düzenleyen pek çok hukuki, sosyal ve toplumsal çalışmaya rağmen, afet koşullarında varlığını sürdürmektedir. Bu noktada yapılan her çalışma kıymetli olmasıyla birlikte öngörülemeyen yıkıcı bir etkiler de yaratabilir. Tüm iyi niyet göstergeleriyle beraber saha bitiminde geride bırakılanların takibinin tam anlamıyla yapılamaması, bir anlamda çalışmanın sürdürülebilirliğine gölge düşürmektedir. Oysaki insan hakları her bir çocuğun iyi olma halini her zaman, her yerde ve herkes için uygulanabilecek bir perspektifte sağlamalıdır. Bu noktadaki sorumluluğun esas sahibi şüphesiz yönetimlerdir.

Sağlık Göstergesi Sonucu

Mevsimlik gezici tarım sahasında sağlık göstergesinde, çocuklar temel sağlık hizmetlerine erişemedikleri gibi bu doğrultuda herhangi bir takip mekanizmasının da yürütülemediği görülmüştür. Bu çalışma sayesinde alanda iki kez sağlık taraması yapılabılmıştır. Aileler hem kendileri hem de çocuklarının ciddi bir sağlık problemi olmadıkça herhangi bir sağlık kurumuna erişemediklerini dile getirdiler. Ancak acil durumlarda bir sağlık kurumuna gidilmekte, acil durumlar için ambulans çağrısı yapabilme bilgisi ise görece yalnızca küçük bir grup tarafından bilinmektedir. Alanda ilk yardımı bilgisine sahip hiç kimse yoktur. Sahaya en yakın sağlık ocağı bir ve en yakın hastane iki saat uzaklıktadır. Bir başka sorun ise bireylerin ikamet kayıtlarının olmamasından dolayı o yaş grubundaki çocukların gelişimsel takibinin yapılamamasıdır. Ayrıca sahada bulaşıcı hastalıklara da rastlanmıştır. Hijyen koşullarındaki eksiklik bu durumun başlıca kaynağıdır. Sağlıklı bir gelişim açısından çok önemli bir yere sahip olan beslenme noktasında da pek çok sorun mevcuttur. Çocuklar yeterli ve düzenli beslenemediği için çocuğun iyi olma hali göstergesindeki sağlıklı olma durumu da tam anlamıyla sağlanamamaktadır. Bu çalışmada belirttiğimiz psikososyal gelişime yönelik de mevcut diğer koşulların varlığı iyi olma halini aynı şekilde olumsuz etkilemektedir. Yine de bu çalışmayla birlikte psikososyal gelişim desteklediği için görece bir iyileşme söz konusu olmuştur. Ancak bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi saha çalışması sonrasında

bu tip alanlarda etkiye dair bir ölçüm yapılamaması iyi olma halinin süreklilik kazanmamasına neden olabilir.

Eğitim Göstergesi Sonucu

Mevsimlik gezici tarım sahasında eğitim göstergesinde, çocukların neredeyse tümünün okul dışında olduğu tespit edilmiştir. Mülteci çocukların yaklaşık iki üç yıldır bu alanda yaşadıkları ancak okul kayıtlarının olmadığı, Şanlıurfa'daki çocukların ise okul kayıtları olmasına rağmen kısıtlı bir şekilde eğitime devam edebildikleri sonucuna ulaşılmıştır. Hiçbir şekilde eğitim hakkına erişemeyen veya kısıtlı bir şekilde erişen bu çocuklar açısından eğitim göstergesinin değerlendirilmesi de yine sınırlıdır. Mülteci çocukların yoğunlukta yaşadığı dil bariyeri Şanlıurfa'daki çocuklar arasında da küçük bir grupta görülmüştür. Bu çalışmalarla birlikte eğitim dili olan Türkçeyi bilmeyenler belirli bir seviyede öğrenmiş bilenler ise belirli bir seviyede ilerletebilmişlerdir. Okul öncesi eğitim için hazır bulunma düzeyini destekleyen psikososyal destek çalışmaları da yürütülmüştür. Çalışan çocuklar açısından ise çocuklar ya eğitime hiç erişememiş ya da eğitimi belirli bir kademedede bırakmak zorunda kalmışlardır. Eğitime erişimin temel bir sorun olduğu durumda iyi olma halinden bahsetmek mümkün değildir. Mevsimlik gezici tarım sahaları için taşınabilir sistem ya da e-METİP gibi mekanizmaların varlığı ise uygulamada etkili olmadığından kapsayıcı bir çözüm sunmamaktadır. Sahada birtakım savunuculuk çalışmaları doğrultusunda çocukları korumakla yükümlü ilgili kamu kurumlarına yapılan bildirimler sonucunda eğitime erişim bir kısım için kısmen sağlanmış olsa da nasıl devam ettiği ve edeceği ile ilgili etkili bir takip mekanizması yoktur.

İlişkiler ve Öznel İyi Olma Hali Göstergesi Sonuçları

Mevsimlik gezici tarım sahasında ilişkiler ve öznel iyi olma hali göstergesi, çocukların arkadaşlarıyla ve aile bireyleriyle olan ilişkileri üzerinden değerlendirilmiştir. Bu göstergede yetişkinler tarafından uygulanan ayrımcılığın çocukları da etkileyebildiği gözlemlenmiştir. Saha başlangıcında Suriye'den ve Şanlıurfa'dan gelen bireylerin çok büyük kültürel farklılıkları olmamalarına rağmen yine de aralarında bir uyuşmama hali olduğu dikkat çekmiştir. Aynı koşullarda yaşamını sürdürmek zorunda kalan insanların bile benzerliklerine rağmen bir öteki yaratma gayreti çadır kurulumlarını Şanlıurfa'dan ve Suriye'den gelenler şeklinde ikiye bölmeleriyle somut bir hal almıştır. Bu ayrım yolun iki tarafına konumlanarak ister istemez bir öteki tarafı meydana getirmiş ve farkında olmaksızın çocuklar arasında da benimsenmiştir. Saha çalışmaları ile bu sorun kısmen de olsa ortadan kalkmış, farklı lehçeler olsa bile aynı dilde şarkılar söylenebilmiş, oyunlar oynanabilmiş ve ortak sorunlar adına konuşulabilmiştir. Yapılan çalışmalarda hiç kimseyi dışarda bırakmayan bir anlayışla her bireyin her yerde ve her koşulda geçerli olan kimlik ve kültür odaklı hakları tanınmıştır. Çocuklar arasında da var olan bu ayrımcılık zamanla ortadan kalkmaya başlamıştır. Dolayısıyla sorunun neden olduğu

şiddet dili dönüşerek yerini haklar perspektifinde bir bilinç geliştirmeye bırakmıştır. Başlangıçta birbirleriyle hiç iletişim kurmak istemeyen çocukların bu perspektif ile oyun oynayabildikleri, arkadaş olabildikleri ve paylaşabildikleri gözlemlenmiştir. Zamanla çocuklar arasında olan bu ilişki yetişkinlerin fikirlerini de değiştirmiş ve aynı koşullarda bir yaşamı paylaşmanın gerekliliği herkesçe anlaşılmıştır. Çocukların kendi aileleriyle ilişkilerine bakıldığında ise genel olarak çocukların bir birey olarak görülmediği, çocuk kimdir ya da çocukluk algısı üzerine sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Çocukluğun çoğunlukla dokuz on yaşlarıyla sınırlandırıldığı bu ailelerde, çocuğun belli bir yaşa kadar sorumluluğu küçük kardeşe bakmak, su taşımak, yemek yapmak, odun taşımak, keçilere bakmak gibi yükümlülüklerden oluşur. Sonrasında ise çocuk tıpkı yetişkinler gibi aile bütçesine katkı gerekçesiyle tarımda çalışmak durumundadır. Genellikle herhangi bir konuda görüşleri alınmayan çocuklar çoğunlukla ailelerinin kararları ile yaşamaktadırlar. Oysa Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi’nde en üst basamakta yer alan kendini gerçekleştirme ilkesi en çok kişinin kendi kanaatlerini geliştirebildiği noktada gerçekleşebilir. Yaşamları konusunda hiçbir görüş bildiremeyen bu çocuklar öznel iyi olma halini sorgulayamadığı gibi kendisine toplum tarafından yüklenen sorumlulukları da ayırt edememektedir. Sahada bireysel ve grup görüşmeleriyle yapılan farkındalık çalışmaları sonucunda, yetişkinlerin algısındaki çocuk hakları yaklaşımı eksikliği giderilmiş ve çocuk hakları konusundaki bilinç belirli bir seviyeye ulaşmıştır. Zamanla aileler de çocukları ile ilgilenmeye, oyunlar oynamaya, saha çalışmalarına eşlik etmeye başlamış ve bu birliktelik çocukların da kendilerini daha iyi ifade ettikleri bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Bu bölümde tartışabileceğimiz temel sorulardan birisi de bir çocuğun iyi olma halinin sağlanabilmesinde ebeveynlerinin öncelikli sorumluluklarının neler olduğudur. Fakat bu sorumluluk bizi temelde bu çalışmanın da en büyük sorununu oluşturan ve kimsenin tercihi olmayan yoksulluk ve yoksunluklara götürmektedir. Bir diğer taraftan yıllardır bu döngüde yaşamak zorunda kalan yetişkinler açısından yoksulluğun bu kısır döngü halı, hiçbir şeyin değişmeyeceği algısına neden olmaktadır. Bu algı ailelerin çocukları için de daha iyi bir yaşamı hayal etme noktasında kıyaslamayı kendi çocukluklarıyla yapmalarına dolayısıyla bu yaşamı görece kabullenmelerini sebep olur. Diğer taraftan yerinden edilen ve savaş travmasına maruz kalan çocuklar aileleriyle olan ilişkilerine bu travmaları iyileştirmeden devam ettirdikleri için var olan yoksunluklar yerini sürekli yeni yoksunluklara bırakmaktadır. Yaşamı yalnızca devam ettirme noktasına dönüşen bu döngüde çocuklar temelde sahip olması gereken hiçbir hakka erişememektedir. Bir şekilde büyümek zorunda kalan bu çocuklar erişemedikleri hakları ve geliştiremedikleri tüm yönleriyle yakın bir gelecekte toplum tarafından birden birey olarak konumlandırılmayla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu çalışmada belirtilen sonuçların Türkiye’de benzer çalışmalarda da ortaya çıktığını söyleyebiliriz. 2017 yılında Bilgi Üniversitesi tarafından “Ben Kendim

Büyüdüm Demiyorum: Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi" (Semerci ve Erdoğan, 2017) örnek verilebilir. Çocuğun iyi olma hali göstergelerinde sunulan sosyal politika önerileri ile acil müdahale edilmesi gereken alanlar her iki çalışmada da hemen hemen aynı şekilde ortaya çıkmaktadır. Mevsimlik gezici tarım döngüsünde ihtiyaçlar, tüm bireyler açısından dikkate alındığında göç bağlamında çocukların psikososyal gelişimlerini sağlayacak, güçlendirecek ve destekleyecek hak temelli adımlar en temelde acil durum müdahalesini tanımlamaktadır. Semerci ve Erdoğan'ın çalışmalarında da belirttiği üzere alanda izleme ve denetleme mekanizmaların kurulması son derece önemli politikalar içerisindedir. Bir diğer taraftan çocuk hakları gereğince acil olarak çocukların çalıştırılmasıyla ilişkili koruyucu ve önleyici müdahaleler gündeme alınmalı ve bunların bir an önce uygulanması sağlanmalıdır. Savaşların, çatışmaların ya da yoksulluğa bağlı göçlerin çocukların dünyasındaki yıkıcılığı bir bireyin yaşam hakkının ihlal edilmesiyle aynı şeydir. Psikososyal gelişim açısından bir bireyin sağlıklı ve mutlu olması çocukluk döneminde yaşadıkları ile birebir bağlantılıdır. Çocukluk dönemindeki her bir eksiklik bireyin yaşamında geri dönüşü olmayan pek çok olumsuz etkiye neden olmaktadır ve bugün dünyada milyonlarca çocuk ne yazık ki buna maruz kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Andrews, B. A., & Ben-Arieh, A.** (1999) Measuring and Monitoring Children’s Well-being Across The World. *Social Work*, 44, 105–115.
- Aries, P.** (1962) “Centuries of Childhood”, Vintage Books.
- Ben-Arieh, A., Ferran Casas, F., Ivar Frones, I., Jill E. Korbin, J.E.,** (2014) Multifaceted Concept of Child Well-Being, s.6-7.
- Bilgi Üniversitesi, (2017), Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum Raporu, s.3., Comparative Child Well-being Across The OECD, (2009).
- Çağlar, A.Şule** (2019), Çalışan Çocuklar PSS Modülü, UNICEF-Hayata Destek Derneği.
- Erdoğan, S., Kutlu, D.** (2014), Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme, Çalışma ve Toplum Dergisi, s.76-77.
- Erikson, E.H.** (1968), Identity: Youth and Crisis. New York: W.W. Norton&Company,Inc.
- Erikson, E.H.** (1984), İnsanın Sekiz Çağı, (çev. Bedirhan Üstün-Vedat Şar), Ankara, s. 35-38.
- Hagerty, M., Veenhoven, R.** (2003). Wealth and Happiness Revisited – Growing National Income Does Go with Greater Happiness, *Social Indicators Research*, 64, 1–27.
- Hayata Destek Derneği (2017), <https://www.hayatadestek.org/wp-content/uploads/2019/06/2017-faaliyet-raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 07.06.2020.
- https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf, Erişim Tarihi: 16.09.2020, s.137, 170-171.
- <https://www.oecd.org/els/family/43570328.pdf>, Erişim Tarihi: 21.09.2020.
- ILO, Çocuk İşçiliği Tanımı, <https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, Erişim Tarihi: 15.08.2020.
- Inanc, H., Unal, F.,** (2013), “The Construction of National Identity in Modern Times: Theoretical Perspective”, *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(11), s.223-232.
- IOM (2019), Glossary on Migration.
- İlik, B.** (2016), Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu, Hayata Destek Derneği, s.7-10.
- İstanbul Bilgi Üniversitesi, Göç Alanında Saha Çalışanları İhtiyaçlar ve Öneriler Raporu, (2018), <https://goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2019/05/08/rapor-goc-saha-calisanlari-ihiyaclar-oneriler.pdf>, Erişim Tarihi: 10.06.2020.
- Kalkınma Atölyesi, (2013), Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çocuklar Sorun Analizi ve Politika Önerileri Raporu, s.15.
- Kemal, Y.** (2013), Çocuklar İnsandır, Yapı Kredi Yayınları, s.17.
- Maslow, A. H.** (1943), A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*, 50, p.370-396.

- Mc Luhan**, M. (1967), "The Medium is the Massage: An Inventory of Effects. London:Penguin Press.", s.63.
- Moore**, K. A., **Lippman**, L., **Brown**, B. (2004). Indicators of Child Well-being: The Promise for Positive Youth Development. ANNALS, AAPSS, 591, 125–145.
- Mülteciler Derneği (2020),
<https://goc.bilgi.edu.tr/media/uploads/2019/05/08/rapor-goc-saha-calisanlari-ihityaclar-oneriler.pdf>, Erişim Tarihi: 08.06.2020.
- NATO, (2008). Psychosocial Care for People Affected by Disasters and Major Incidents, A Model for Designing, Delivering and Managing Psychosocial Services for People Involved in Major Incidents, Conflict, Disasters and Terrorism.
- Oxford Dictionary,
<https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/well-being?q=well-being>, Erişim Tarihi: 10.07.2020.
- Pekcan**, B. (2015), Sosyal ve Psikolojik Açıdan Göç, TESAM Akademi Dergisi, 2 (2), 241–244.
- Sezer**, R. (2020), Mülteci "Bir Aktivistin Mülteci Kampı Tanıklıkları", s.17.
- Türk Dil Kurumu, (1998), Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, s.1324.
- UNICEF, (2011), Acil Durumlarda Çocuk Dostu Ortamlar Oluşturma Kılavuzu Raporu, s.2.
- UNICEF, 2019, <https://www.unicefturk.org/yazi/19milyoncocuk> , Erişim Tarihi: 21.09.2020.
- UNICEF, 2019, https://www.unicefturk.org/yazi/koronavirus_yoksulluk , Erişim Tarihi: 21.09.2020.
- UNICEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme,
<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, Erişim Tarihi: 15.08.2020.
- Uyan-Semerci**, P. ve **Müderrişoğlu**, S., **Karatay**, A. ve **Ekim-Akkan**, B., **Kılıç**, Z. ve **Oy**, B. ve **Uran**, S., (2011), Türkiye İçin Gelişen Çocuk İyi Hali Göstergeleri: İstanbul Örneği, s.1-3, 4-8, 9-10.
- Uyan-Semerci**, P. ve **Erdoğan**, E., (2017), "Ben Kendim Büyüdüm Demiyorum: Adana'da (Mevsimlik Gezici) Tarım İşçilerinin Çocuklarının Yaşam Koşullarının Çocuğun İyi Olma Hali Perspektifinden İyileştirilmesi Projesi Araştırma Sonuçları", İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.111-132.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu,
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, Erişim Tarihi: 12.06.2020.
- Weeks**, J., (1998), "Farklılığın Değeri", Kimlik: Topluluk, Kültür, Farklılık, çev. İrem Sağlamer, İstanbul, Sarmal Yayınevi, s.85.